

DA NAM ŠKOLSKA KLIMA ETIČKI ŠTIMA!

VODIČ ZA UNAPREĐIVANJE
ETIČKOG REZONOVANJA I POSTUPANJA

TAMARA TOMAŠEVIĆ
DR JURE ŠKRBEČ
NAIM LEO BEŠIRI

Institut za
evropske poslove

Izdavač

Institut za evropske poslove
Beograd, Srbija

Za izdavača

Naim Leo Beširi

Urednik

Naim Leo Beširi

Autori

Tamara Tomašević, Dr Jure Škrbec, Naim Leo Beširi

Lektura i korektura

Jezikolovac

Dizajn korice i ilustracije

Jana Janjić, Miloš Petrov

Prelom

Miloš Petrov

Štampa

Zemunplast Press, Beograd

Tiraž

300

Godina prvog objavljivanja

2024.

ISBN

ISBN-978-86-917317-4-8

.....

Smatra se da se svi izrazi, pojmovi, imenice, pridevi i glagoli koji su upotrebljeni u sadržajima ove obuke u muškom gramatičkom rodu odnose bez diskriminacije i na osobe drugih rodova.

Projekat je podržan od strane Međunarodnog biroa za narkotike i sprovođenje zakona Stejt departmenta SAD i Ambasade SAD u Beogradu. Vodič je proizvod autora i izdavača i ne odražava nužno stavove donatora.

.....

DA NAM ŠKOLSKA KLIMA ETIČKI ŠTIMA!

VODIČ ZA
UNAPREĐIVANJE
ETIČKOG REZONOVANJA
I POSTUPANJA

SADRŽAJ >

6	Predgovor izdavača
9	Uvod
12	I deo. Rizične situacije za nastanak korupcije u obrazovanju
12	Sukob interesa
15	Javni službenik
16	Privatni interes
17	Uticaj
18	Javna funkcija
28	II deo. Modeli antikorupcijskih časova
31	Primeri časova za osnovnu školu
31	I Čas odeljenskog starešine (od V do VIII razreda)
39	II Čas: Srpski jezik i književnost
42	III Čas: Likovno vaspitanje (za učenike VII i VIII razreda)
44	Primeri časova za srednju školu
44	I Čas: Srpski jezik i književnost
47	II Čas: Sociologija ili filozofija
52	III Čas: Psihologija
56	IV Čas: Psihologija
60	V Čas: Filozofija, građansko vaspitanje

65	VI Čas: Psihologija
66	VII Čas: Ustav i pravo građana
70	VIII Čas: Sociologija
72	IX Čas: Ustav i pravo građana
76	X Čas: Srpski jezik i književnost
80	XI Čas: Čas odeljenskog starešine
82	XII čas: Likovna kultura
84	III deo. Prilozi za rad
84	Model društvenog integriteta
85	Principi dobrog upravljanja
87	Primeri karakteristika etičke kulture u školama
88	Oblici koruptivnog ponašanja
90	Nagrađeni literarni radovi za osnovnu školu
93	Nagrađeni literarni radovi za srednju školu
97	Nagrađeni likovni radovi za osnovnu i srednju školu
100	Igre asocijacija

PREDGOVOR IZDAVAČA

Projekat „Mladi protiv korupcije“ predstavlja doprinos borbi protiv korupcije u Srbiji koji sprovodi Institut za evropske poslove uz podršku Biroa za međunarodnu borbu protiv narkotika i sprovođenje zakona Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj projekat ima za cilj smanjenje nivoa korupcije putem jačanja mehanizama prevencije i obrazovanja mladih, kao i nastavnog osoblja u okviru školskog sistema i neformalnog obrazovanja.

Glavni cilj projekta je razvoj odgovornog, obrazovanog, tolerantnog, moralnog i kreativnog javnog mnjenja među mladima u Srbiji. Ovaj cilj će se postići razvojem integriteta i znanja kod mladih, koje će oni kasnije koristiti u borbi protiv korupcije. Ciljne grupe projekta obuhvataju učenike osnovnih i srednjih škola, studente, mlade profesionalce, nastavno osoblje, pedagoško-psihološku grupu i lidere zajednica.

Projekat sprovodi raznolike aktivnosti radi postizanja svojih ciljeva, a neke od tih aktivnosti su: organizacija obrazovnih radionica i seminara za učenike i mlade profesionalce kako bi im se podigla svest o korupciji i integritetu; uspostavljanje saradnje sa školama radi integracije borbe protiv korupcije u školski program; promocija transparentnosti i odgovornosti u obrazovanju; izgradnja partnerstava sa lokalnim zajednicama, opštinama i nevladinim organizacijama da bi se zajednički radilo na prevenciji korupcije.

Kroz aktivnosti težimo razvoju kulture otpornosti na korupciju među mladima. Ovaj dugotrajan proces je ključan za stvaranje društvenog okruženja u kojem ljudi imaju znanje, veštine i društvenu moć za odupiranje korupciji.

Tokom tri godine više od 6000 učenika osnovnih i srednjih škola proći će kroz obrazovne radionice iz ovog priručnika. Više od 300 časova obuke organizovano je u dvadesetak gradova i u više od 40 škola širom Srbije. Projekat takođe uključuje 60 nastavnika osnovnih i srednjih škola, 60 studenata obučених da budu mentori i edukatori, kao i 60 aktivnih učenika srednjih škola u okviru učeničkih parlamenata. Njihova uloga će biti ključna u širenju znanja o korupciji i integritetu među mladima.

Izražavamo duboku zahvalnost Birou za međunarodnu borbu protiv narkotika i sprovođenje zakona Sjedinjenih Američkih Država na podršci ovom projektu. Bez njihove pomoći, ovakav napor u borbi protiv korupcije ne bi bio moguć. Posebnu zahvalnost dugujemo Ivoni Šišmanović i Jovani Petrović na razumevanju društva u kojem živimo i svesrdnoj podršci u sprovođenju aktivnosti s ciljem da na mikronivou menjamo našu Srbiju. Hvala vam na veri u mlade ljude Srbije kao buduće lidere i one koji menjaju društvo. Zahvaljujem učenicima, studentima, roditeljima, nastavnicima, direktorima, stručnom i pomoćnom osoblju u školama širom Srbije, koji su dobar deo svog vremena posvetili nesebičnom ličnom usavršavanju zarad javnog dobra.

Ovaj projekat će doprineti izgradnji transparentnog, odgovornog i moralnog društva, koje težimo da ostvarimo, ali je zabluda misliti da jedan projekat i jedna aktivnost mogu suštinski da promene korumpirani sistem u kojem živimo. Ovaj i mnogi drugi projekti ne bi bili mogući bez profesionalnog, posvećenog i nadasve ljudskog pristupa koleginice Aleksandre Stanković, koja ide daleko od očekivanog standarda koje smo u Institutu postavili. Zahvaljujem se Aleksandri što je dobar deo svoje karijere posvetila Institutu i temama koje opterećuju zemlju u kojoj živimo. Mnogo će još projekata Aleksandra dizajnirati i sprovesti u verovatno najpatriotskijem pohodu na istinu o društvu u kojem živimo s jasnim preporukama za bolje.

Dozvolite mi da zahvalim i našoj saradnici Andrijani Stanković, koja je provela sate u selekciji učesnika i zbrinjavanju stotine učenika i nastavnika u okviru ovog projekta. Andrijana ne samo da je profesionalna u svom radu nego je i najomiljeniji član našeg tima među učesnicima. Njena empatičnost i profesionalnost stavila ju je u poziciju da sa grupom od dvadeset kolega i koleginica radi na stotinu radionica za 2000 učenika i učenica u desetak gradova Srbije. S tim u vezi zahvalio bih i svim ostalim trenerima u okviru projekta.

Zahvalio bih dr Juretu Škrbecu na prilogu ovom vodiču i na doista zanimljivim intervencijama u razgovoru s nastavnicima, učenicima i studentima. Tamari Tomašević zahvaljujem na skoro dvadeset godina intenzivne saradnje, na njenoj nesebičnoj podeli znanja i veština s našim učesnicima, ali i na ljudskom pristupu i empatiji koju nam pokazuje decenijama. Hvala Tamari i na dizajniranju modela časova i neiscrpoj energiji da utiče na promene u Srbiji.

Hvala Demiru Mekiću i Branki Bajić na svim radionicama forum teatra koje ne samo da unose dinamiku u naše iscrpne treninge nego razvijaju i lične osobine, pored profesionalnih, u svetu punom nepravdi. Hvala Demiru, koji nas decenijama prati u naporima da ukažemo na retrogradne društvene fenomene i predložimo rešenja. Hvala i na kilometrima pređenim kroz Srbiju, uzduž i popreko, kao i na novim pobedama, kojima se zajedno radujemo.

Na kraju, dozvolite mi da zahvalim svim predavačima, kojih je u samo tri godine bilo stotine: od advokata, tužilaca i sudija do državnih službenika, policajaca i nastavnika. Od profesora univerziteta, predstavnika civilnog društva i novinara do sociologa, psihologa i pedagoga. Hvala vam što nam ulivate nadu da nije skroz nestao ljudski kapital pun integriteta uprkos negativnoj selekciji kojoj svedočimo decenijama unazad.

Borbu protiv zla poput korupcije treba da vodimo unutar sebe, unutar svoje okoline i u saradnji s drugima, nadajući se da će pritisak prema nosiocima vlasti, počevši od škola, opština i gradova, pa sve do Vlade i predsednika, postati toliko snažan da će pokrenuti sistematske promene. Jedna stvar je sigurna: bez edukacije o uzrocima korupcije i metodama prevencije nećemo razumeti važnost borbe protiv ove pojave, a posledicu znamo – svake godine korupcija odnese 500 kilometara auto-puta, 7500 medicinskih aparata i 350 škola.

**Za promenu te realnosti potrebna nam je svačija pomoć,
pridružite nam se i vi!**

NAIM LEO BEŠIRI

UVOD

Ovaj vodič će vam ponuditi ideje za planiranje i sprovođenje antikorupcijskih časova, kojima se podstiče dijalog u učionici sa učenicima na temu prevencije i borbe protiv korupcije.

Sadržaji koje smo pripremili za vas usmereni su na očuvanje vrednosti poštenja, jednakosti, odgovornosti, zakonitosti, marljivosti, hrabrosti, integriteta učenika i zaposlenih u školi.

Mahatma Gandhi je rekao: **„Tvoja uverenja postaju tvoje misli, tvoje misli postaju tvoje reči, tvoje reči postaju tvoje akcije, tvoje akcije postaju tvoje navike, tvoje navike postaju tvoje vrednosti, tvoje vrednosti postaju tvoja sudbina.”**

Verujemo da dijalog sa decom i mladima usmeren na preispitivanje vrednosti u društvu može da unapredi razumevanje primene etičkih principa u svakodnevnom životu i poveća individualnu otpornost na uticaj prilika za korupciju.

Aktivnosti koje smo pripremili za vas podstiču razvoj kritičkog mišljenja, odnosno nude priliku za prepoznavanje, razumevanje i imenovanje pojava sa kojima se deca i mladi suočavaju u svakodnevnom životu, a koje mogu da predstavljaju koruptivne oblike ponašanja. Interaktivan način rada u prikazanim modelima časova može da podstakne razvoj veština etičkog rezonovanja i odlučivanja, govorenje o koruptivnim oblicima ponašanja i zajedničko promišljanje mogućih načina da se takva ponašanja spreče.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV) kao sedmi princip obrazovanja i vaspitanja, od postojećih deset, navodi **profesionalnu etiku i kompetentnost**, koja podrazumeva visoku stručnost nastavnika, vaspitača, stručnih saradnika, direktora i sekretara, stalni profesionalni razvoj i **visok nivo profesionalne odgovornosti i etičnosti**.

„Država neće mnogo izgubiti ako obučar nema pojma o svome zanatu – jedino će Atinjani biti loše obučeni. Ali ako učitelji budu rđavo ispunjavali svoje obaveze, onda će stvoriti pokolenje neznalica i poročnih ljudi, koji će upropastiti budućnost otadžbine.“ Verujemo da ova Platonova tvrdnja na najbolji način oslikava moć zaposlenih u obrazovanju da utiču na formiranje integriteta dece i mladih, kao i odgovornost za načine korišćenja ove moći.

Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije je u periodu od 2013. do 2018. godine, uz prateći Akcioni plan, kao i Akcioni plan za Poglavlje 23, identifikovala obrazovanje kao jedan od sektora u Srbiji koji je posebno rizičan za nastanak korupcije. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja usvojilo je u martu 2017. godine **Akcioni plan za borbu protiv korupcije u obrazovanju. U njemu su predložene preventivne aktivnosti planirane za smanjenje korupcije u obrazovanju**. Agencija za sprečavanje korupcije prati sprovođenje mera iz planova integriteta¹, koje donose i sprovode organi Republike Srbije, a oni za organe javne uprave koji imaju više od 30 zaposlenih mogu da detektuju oblasti i procese u školama rizične za nastanak korupcije. Preventivnim merama otklanjaju se detektovani rizici od korupcije.

Za svaku od predloženih mera određuju se i lica odgovorna za njihovo sprovođenje. Jedna od mera za unapređenje oblasti etike odnosi se na donošenje i usvajanje **etičkog kodeksa ustanove**, koji precizira dužnosti i odgovornosti nastavnika i ostalih zaposlenih.

Dodatna preventivna mera, prema Zakonu o sprečavanju korupcije obavezna za sve organe javne uprave, jeste i organizacija obuke o etici i integritetu zaposlenih i rukovodilaca u skladu sa programom obuke i uputstvom koje je donela Agencija za sprečavanje korupcije, u skladu sa zakonom. Ova obuka doprinosi jačanju etičke kulture institucije i unapređenju etičkih kompetencija za uviđanje etičkih problema, rešavanje i etičko odlučivanje. Ovaj vodič će doprineti da se takve vrste kompetencija razvijaju od najranijeg uzrasta u radu sa decom.

1. U drugom ciklusu izrade planova integriteta, prema podacima Agencije za sprečavanje korupcije, plan integriteta izradilo je 66,66% osnovnih škola, kao i 71,71% srednjih škola.

Verujemo da nastavnici svojim ponašanjem i načinom rada sa učenicima mogu da budu noseći stubovi etičke kulture škole, u kojoj deca i mladi mogu da se razviju u poštene i odgovorne građane, koji će u budućnosti vešto izbeći zamke korupcije i umeti da odole prilikama za istu.

Ovim vodičem želimo da doprinesemo većem korišćenju već postojećih resursa² usmerenih na prevenciju i borbu protiv korupcije u redovnoj nastavi, kroz dodatnu adaptaciju sadržaja na ovu temu tako da oni budu orijentisani na rad sa decom i mladima u osnovnim i srednjim školama.

Rad na ovim temama u okviru redovnih časova nudi priliku deci da prepoznaju situacije u kojima se javljaju koruptivni oblici ponašanja u društvu, razumeju uzroke i posledice istih, kao i da razviju veštine odgovornog ponašanja u društvu.

U prikazu modela antikorupcijskih časova nalaze se smernice za dijalog sa učenicima i osnovne definicije pojmova neophodne za mlade koji sprovode časove u školama kao vršnjački edukatori u okviru projekta „Mladi protiv korupcije“, za nastavnike, profesore, kao i sve ostale koji će izvoditi ove časove u okviru redovne nastave.

Prvi deo vodiča sadrži ključne informacije koje omogućavaju prepoznavanje rizičnih situacija za nastanak korupcije i pružaju priliku za dijalog o mogućim načinima prevencije korupcije u školskom okruženju. Razumevanje ovih informacija preduslov je prenošenja znanja i njegove primene u svakodnevnom životu. Drugi deo vodiča sadrži prikaz modela antikorupcijskih časova za osnovnu i srednju školu. Poslednji deo vodiča sadrži priloge neophodne za izvođenje opisanih modela časova.

2. Dostupni materijali: <http://iea.rs/wp-content/uploads/2014/08/Antikorupcijski-vodic.pdf>
<https://www.acas.rs/wp-content/uploads/2015/08/ACAS-Etika-i-integritet-u-javnom-sektoru-web1.pdf>

I DEO.

RIZIČNE SITUACIJE ZA NASTANAK KORUPCIJE U OBRAZOVANJU

SUKOB INTERESA³

Sukob interesa je najčešća rizična situacija za nastanak korupcije, u kojoj dolazi do sukoba između javnog i privatnog interesa pojedinca. Postoji u javnom sektoru otkako postoji javna uprava ili država kao subjekt javnog prava.

Istorijski gledano, pretpostavljalo se da vladari ili pojedinci na položaju koriste svoju dužnost za promociju i ostvarivanje privatnih interesa i potreba. U današnje vreme očekuje se i zahteva da se javna moć, služba i položaj koriste za ostvarivanje javnog, opšteg interesa – tj. od zaposlenih u organima javne vlasti očekuje se delovanje za dobrobit svih pojedinaca u zajednici, društvu ili državi. Demokratizacijom društva i odgovornošću državnog aparata prema pojedincima počela je jačati i svest javnosti o opasnostima odlučivanja (upravljanja), usled čega se pojavila težnja da se „upravlja javnim poslovima u javnom interesu, pošteno i nepristrasno“.

Štaviše, kako smatraju brojni stručnjaci u međunarodnim organizacijama (OECD, GRECO, Evropska komisija, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Svetska banka, Transparentnost, itd.), objektivnost, nepristrasnost i poštenje političara ili državnog aparata u demokratskim zemljama sinonimi su za učinkovitost i produktivnost demokratskih institucija, kao i zagovaranje etičkih načela poput transparentnosti, nezavisnosti, odgovornosti i poverenje u njih.

3. Stavovi o sukobu interesa koje je u ovom delu priručnika izneo autor dr Jure Škrbec ne mogu se ni u kom slučaju smatrati zvaničnim stavom institucije u kojoj je autor trenutno zaposlen. Autor je angažovan na ovom projektu kao međunarodni nezavisni stručnjak za borbu protiv korupcije.

Kada uporedimo sukob interesa i korupciju, možemo da sagledamo odnos među njima:

- > **korupcija** = zloupotreba službenog, odnosno društvenog položaja ili uticaja u javnom ili privatnom sektoru u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugoga;
- > **sukob interesa** = situacija u kojoj može da se stvori takav odnos između javnog i privatnog interesa koji može da omogućiti da se korupcija dogodi.

Iz navedenog zaključujemo da sukob interesa može da bude „predvorje korupcije“. Većina oblika korupcije uključuje stvaranje ili iskorišćavanje određenog sukoba između profesionalne odgovornosti korumpirane osobe i njenih privatnih interesa. Prihvatanje mita stvara takav sukob interesa.

Ako izvučemo samo elemente koji su za sve isti, međunarodne organizacije zajedno definišu sukob interesa kao situaciju u kojoj osoba direktno ili indirektno ima privatni interes koji negativno utiče na nepristrasno i objektivno izvršavanje javne funkcije.

Sve ove elemente u definiciji sukoba interesa ima i Republika Srbija, koja definiše sukob interesa u brojnim zakonima: Zakonu o sprečavanju korupcije, Zakonu o radu, Zakonu o državnim službenicima, Zakonu o upravnom postupku, itd. U njima sukob interesa predstavlja situaciju u kojoj javni službenik ima privatni interes koji *utiče, može da utiče ili izgleda kao da utiče* na obavljanje javne funkcije.

Ova definicija ima više elemenata koje je potrebno precizirati i pojasniti.

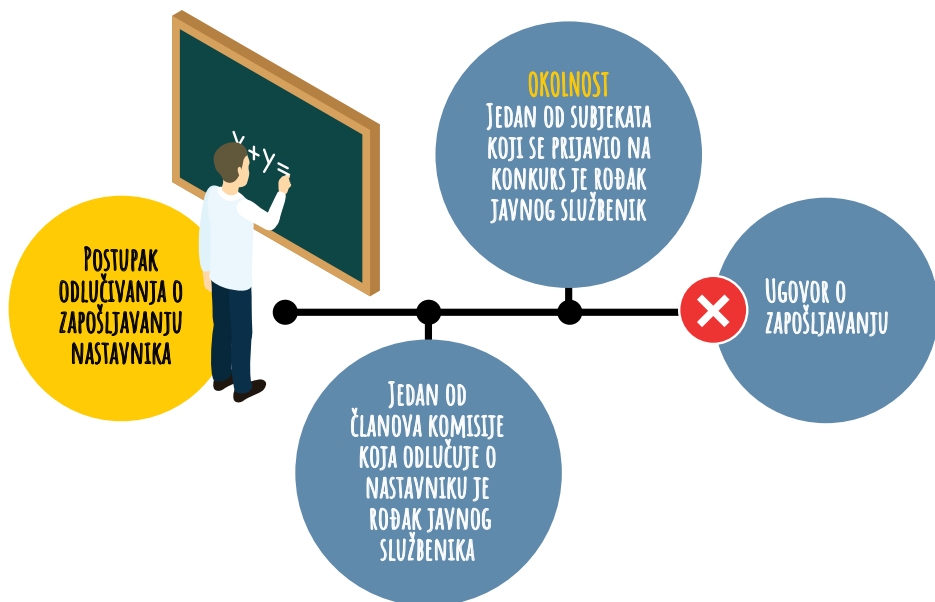
PRIMER SUKOB INTERESA

Sukob interesa je lako uočljiv ukoliko, recimo, prilikom zapošljavanja u školi u komisiji za odlučivanje o zapošljavanju sedi rođak jednog od kandidata (grafički prikaz br. 1). Kada govorimo o sukobu interesa, govorimo o slučajevima glasanja za sebe⁴, potpisivanju ugovora o radu ili nabavkama sa srođnicima; kada vrednujemo druge pravne subjekte čiji je direktor vaša sestra ili drugi član porodice itd. Sukob interesa podrazumeva postojanje privatnog (ličnog) interesa, a u situaciji nedozvoljene kumulacije javnih funkcija sukobljava se više javnih interesa jer dolazi do sukoba uloga, a rezultat je, po pravilu, korupcija.

U tom momentu moramo napomenuti da, kad god se pitamo možemo li, pored svoje funkcije, obavljati i neku drugu funkciju ili delatnost, onda naša zapitanost nema veze sa sukobom interesa, nego sa nespojivošću funkcija, što je posebno definisano (koju funkciju možemo i koju ne možemo istovremeno imati). U situaciji kada niste sigurni da li ste u sukobu interesa, najbezbednije je da se izumete iz procesa donošenja odluka.

SITUACIJA SUKOB INTERESA

Grafički prikaz br. 1

4. Nije u svim situacijama „glasanje za sebe” sukob interesa jer je negde osnovno pravo da osoba bira i bude birana, npr. za direktora škole.

JAVNI SLUŽBENIK

Javni službenik je osoba koja obavlja posao ili funkciju u okviru javnog sektora ili državne uprave, a njeni zadaci i odgovornosti su usmereni na pružanje usluga i obavljanje funkcija za opšte dobro ili interese države ili lokalne zajednice. Javni službenici mogu raditi na različitim nivoima vlasti, uključujući nivo države, pokrajine, opštine ili lokalne samouprave. Njihove uloge variraju u zavisnosti od pozicije i oblasti rada, ali obično uključuju donošenje odluka, sprovođenje zakona, pružanje usluga građanima i upravljanje javnim resursima. Javni službenici su obavezni da deluju u skladu sa zakonima i etičkim standardima, a njihov rad često podleže nadzoru i odgovornosti prema građanima i institucijama koje nadgledaju njihove aktivnosti.

Javni službenici primaju platu ili nadoknadu za svoj rad iz javnih sredstava, tj. iz budžeta države, pokrajine, opštine ili lokalne samouprave, u zavisnosti od nivoa vlasti na kojem obavljaju svoju funkciju. Te plate su obično finansirane iz poreza, taksi i drugih prihoda koje prikupljaju država ili lokalne vlasti od građana i privrede.

Na primer zaposleni u državnoj upravi i ministarstvima primaju platu iz državnog budžeta. Lokalni javni službenici, kao što su zaposleni u opštinama ili gradovima, primaju platu iz lokalnih budžeta. Takođe, postoje i javni službenici na nivou pokrajina u zemljama gde postoje pokrajinske vlade i njihove plate se finansiraju iz budžeta te pokrajine.

Finansiranje nastavnika i ostalog osoblja u školama i na fakultetima obezbeđuje se putem delimičnog ili potpunog finansiranja iz lokalnih samouprava i državnog budžeta.

S obzirom na to da građani finansiraju rad javnih službenika, transparentnost u njihovom radu, koja bi sprečila korupciju i osigurala razdvajanje ličnih i javnih interesa, predstavlja ključni element za napredak društva.

PRIVATNI INTERES

Privatni interes u kontekstu javnih službenika i njihovih aktivnosti odnosi se na svaku vrstu koristi ili pogodnosti koju pojedinac ili povezano lice može dobiti ili imati zbog svoje funkcije ili pozicije u javnoj službi. Ovaj privatni interes može biti materijalne ili nematerijalne prirode, što znači da se može manifestovati na različite načine.

Materijalni privatni interes može obuhvatiti finansijske koristi kao što su primanja, pokloni, povlastice ili bilo koji drugi oblik materijalne dobiti koju javni službenik ili povezano lice može steći zahvaljujući svojoj poziciji ili delatnosti u javnoj službi. To može uključivati primanje mita, korupciju, zloupotrebu resursa ili slične aktivnosti usmerene na ličnu finansijsku dobit.

Nematerijalni privatni interes, s druge strane, može se odnositi na nematerijalne koristi ili pogodnosti koje pojedinac može dobiti kao rezultat svoje pozicije u javnoj službi. To može uključivati dobijanje povlašćenog položaja, boljeg društvenog statusa, pristupa informacijama ili uticaj na donošenje odluka u korist pojedinca ili njegovih bliskih osoba.

Sprečavanje sukoba interesa i očuvanje integriteta javnih službenika zahteva postojanje jasnih etičkih standarda, zakonskih regulativa i mehanizama kontrole kako bi se obezbedilo da njihove odluke i aktivnosti budu u interesu šire zajednice, a ne samo u ličnom ili privatnom interesu.

Privatni interes

Imovinska (materijalna) korist

Nekretnine, pokretna imovina ili bilo koja druga korist koja se može unovčiti (zapošljavanje, rad na ugovoru, naknada za prisustvo, novčane nagrade, putovanja, itd.)

Neimovinska (nematerijalna) korist

Drugi oblici beneficija koje se ne mogu direktno vrednovati monetarno (npr. usluge, prava, priznanja, reference, status, funkcija i sl.)

UTICAJ

Svaki privatni interes utiče na objektivnost i nepristrasnost javnog službenika. Postoje tri vrste uticaja (sukoba interesa):

- > **opaženi sukob interesa / uticaj:** situacija u kojoj drugima deluje da privatni interesi javnog službenika ili sa njim povezanih lica neadekvatno utiču na njegovo obavljanje dužnosti;

Javni službenik vrednuje prijave koje su pristigle na tender. Jedan od potencijalnih prijavljenih je njegov rođak. Iako službenik veruje da će doneti nepristrasnu odluku u najboljem interesu institucije, njegova odluka može biti opažena kao odlučivanje zasnovano na favorizaciji i ličnim interesima sa njim blisko povezanog lica. Komisija za vrednovanje ponuda na tenderu je ta koja zapravo vrednuje svaku ponudu, uključujući i ponudu njegovog rođaka. Javni službenik nije deo komisije koja donosi odluku i nije on potpisao ugovor sa svojim rođakom.

- > **potencijalni sukob interesa:** javlja se u situacijama kada javni službenik ima privatni interes koji bi u budućnosti mogao da utiče na obavljanje njegovih dužnosti i tako dolazi u sukob sa javnim interesom;

Javni službenik radi u instituciji koja finansira privatne kompanije. Jedan od njegovih rođaka ima privatnu kompaniju koja bi u budućnosti mogla da se prijavi za dobijanje tih finansijskih sredstava. Javni službenik treba da bude svestan da ovaj potencijalni sukob interesa može da postane stvarni sukob onog trenutka kada se kompanija njegovog rođaka zvanično i prijavi za dodelu sredstava, a on se nalazi u ulozi osobe koja odlučuje da se finansijska sredstva dodele baš toj kompaniji.

- > **stvarni sukob interesa:** direktan sukob između zaduženja i odgovornosti zaposlenog - radno angažovanog u organu javne vlasti i njegovog privatnog interesa;

Direktor škole potpiše ugovor o radu sa svojim rođakom. Na ovaj način on je iskoristio svoj položaj i poverena ovlašćenja, moć odlučivanja u korist interesa njemu bliske osobe, stavljajući interese bliske osobe ispred javnog interesa, a to bi u ovom slučaju bio najbolji kandidat na konkursu, koji će moći na najbolji način da prenese znanja i veštine učenicima.

Da bi se izbegla situacija u kojoj nastaje stvarni sukob interesa, morala bi biti imenovana nezavisna komisija, koju bira nastavničko veće / školski odbor, a direktor se izuzima iz procesa donošenja odluke, te ukoliko je rođak zaista najbolji kandidat, u fer konkursu će to moći i da demonstrira.

JAVNA FUNKCIJA

Javna funkcija je funkcija koju vrši javni službenik, koja ga stavlja u pozicije odlučivanja.

Pored kompetencija za prepoznavanje sukoba interesa, moramo da poznajemo i mehanizme i strategije za rešavanje ovih situacija. Međunarodne organizacije i zemlje ustanovile su da se korupcija (i sa njom povezan sukob interesa, koji joj je prethodio) može rešiti sprovođenjem a) preventivnih i b) represivnih mera. Preventivne mere su najefektivnije, a najvažnija među ovim merama je ona koja se odnosi na samog **javnog službenika**. Kada javni službenik sazna, odnosno uoči kako postoji mogućnost da će se u postupku u kojem sarađuje pojaviti on sam (kao subjekt o kome će se odlučivati) ili lice sa kojim je on na bilo koji način povezan, u trenutku saznanja on mora obavestiti svog neposredno pretpostavljenog i sačekati na odluku. U međuvremenu javni službenik mora da se izuzme iz postupka.

Prepoznavanje situacija sukoba interesa, nažalost, zavisi od subjektivne i zavisne procene samog lica. Preporučujemo da svako lice koje se nađe u nekom takvom postupku/situaciji postavi sebi nekoliko kontrolnih pitanja, koja će mu razjasniti da li se već nalazi u situaciji sukoba interesa ili bi se mogao u njoj naći.

1. Da li sam javni/državni službenik/funkcioner?

DA - potrebno voditi računa o obavezama koje se tiču sukoba interesa.

NE - ne može da dođe do situacije sukoba interesa.

2. Da li u datom trenutku vršim javnu funkciju?

DA - potrebno je voditi računa o obavezama koje se tiču sukoba interesa.

NE - ne može doći do sukoba interesa.

3. Da li se u postupku odlučuje o koristi?

DA - potrebno voditi računa o obavezama koje se tiču sukoba interesa.

NE - ne može da dođe do sukoba interesa.

4. Da li se u postupku odlučuje o koristi za mene ili za neko sa mnom povezano lice; pravnu osobu, kod koje su zaposlena lica ili rukovodioci rođaci i slično?

DA - možete se naći u sukobu interesa i zbog toga morate pismenim putem obavestiti svog pretpostavljenog (neposrednog rukovodioca) i Agenciju za sprečavanje korupcije i sačekati na odluku rukovodioca i Agencije, u nastavku teksta ASK. Ako je moguće, izuzmite se iz postupka odmah kada saznate za takvu situaciju.

NE - ne može da dođe do sukoba interesa.

Posebno rizične oblasti za nastanak sukoba interesa u sektoru obrazovanja su sledeće:

- zapošljavanje (rođaci, prijatelji, kumovi, partijski drugovi); najveći broj slučajeva koje je ASK vodila protiv funkcionera u obrazovnim i vaspitnim ustanovama tiče se sukoba interesa direktora prilikom zapošljavanja dece i drugih srodnika;
- slučajevi korupcije na tržištu udžbenika;
- profesori koji su autori udžbenika, rade u školi i preferiraju svoje udžbenike;
- upisna politika u srednje škole;
- prodaja testova sa završnog – maturalnog ispita;
- validnost diploma i plagijata na fakultetima;
- kupovina ispita.

Neophodno je da budemo svesni da rizici od sukoba interesa, a samim tim i korupcije, mogu postojati i unutar zakona i propisa koji regulišu školski sistem. To znači da čak i kada imamo dobro osmišljene zakone i propise, postoji potencijal za neetičko ponašanje ili zloupotrebu vlasti.

Na primer zakoni koji se tiču obrazovanja i zapošljavanja u obrazovnom sektoru mogu biti podložni manipulacijama ili koruptivnim praksama. To može uključivati nameštanje konkursa za zapošljavanje ili favorizovanje određenih kandidata na osnovu ličnih ili političkih veza, umesto na osnovu zaslužnosti i kvalifikacija. Ovo može narušiti integritet obrazovnog sistema i dovesti do nejednakih mogućnosti za učenike i nastavnike.

Takođe, budžetska alokacija sredstava za obrazovanje može biti podložna političkim uticajima ili pristrasnosti, što može dovesti do nepravedne raspodele resursa ili nepotrebne potrošnje sredstava.

Stoga je važno da se zakoni i propisi koji regulišu obrazovni sistem stalno prate i ocenjuju kako bi se identifikovali potencijalni rizici od sukoba interesa i korupcije. Transparentnost, nadzor i odgovornost u primeni ovih zakona su ključni kako bi se obezbedilo da obrazovanje ostane pošteno, pravedno i da ide u korist svih učesnika u obrazovnom procesu.

U nastavku pogledajmo samo neke od rizika za nastanak korupcije:

1. Donošenje odluke o imenovanju direktora među onima koji se nalaze na listi predstavlja diskreciono ovlašćenje ministra

- Ministar ima pravo da izabere bilo kog kandidata sa liste, bez obzira na predlog odbora školske ustanove.
- ZOSOV ne propisuje pod kojim uslovima ministar može da izabere za direktora kandidata mimo predloga odbora.
- Ministar nema obavezu da takvu odluku obrazloži.
- ZOSOV propisuje da će ministar doneti odluku o ponovnom raspisivanju konkursa za izbor direktora ukoliko utvrdi da postupak konkursa nije sproveden u skladu sa zakonom, odnosno ukoliko bi izbor bilo kog kandidata sa liste mogao da dovede u pitanje nesmetano obavljanje delatnosti.

Formulacija **mogao da dovede u pitanje nesmetano obavljanje delatnosti** je uopštena i podložna različitim tumačenjima u praksi.

2. Izbor članova konkursnih komisija prepušten je diskrecionom odlučivanju odbora, odnosno direktora ustanove

- ZOSOV je predvideo minimalan broj članova komisije za izbor zaposlenih (tri) i obaveznog člana komisije – sekretara.

Ograničavanje diskrecionih ovlašćenja odbora i direktora u postupku formiranja konkursnih komisija uticao bi na smanjenje mogućnosti da se izvrši uticaj na njihove članove, kao i na povećanje integriteta izbornih postupaka.

3. Nepostojanje kriterijuma za predlog i imenovanje članova odbora (organa upravljanja)

4. Neadekvatni uslovi za predlaganje i imenovanje članova odbora

- ZOSOV propisuje da član odbora ne može biti lice koje je pravosnažno osuđeno za krivično delo za koje je izrečena безусловna kazna zatvora u trajanju od najmanje tri meseca, kao i za tačno navedena krivična dela, među kojima su primanje mita i davanje mita. Postavlja se pitanje zašto ovim uslovom nisu obuhvaćena ostala krivična dela protiv službene dužnosti, kao i krivična dela protiv privrede.

5. Članovi konkursnih komisija za izbor direktora i zaposlenih nisu u obavezi da prijave privatni interes koji oni ili sa njima povezana lica imaju u odnosu na kandidate koji se prijavljuju na konkurs

- ZOSOV ne reguliše oblast sukoba interesa zaposlenih u obrazovnim i vaspitnim ustanovama.
- Zakon o zaposlenima u javnim službama ne sadrži odredbe o upravljanju sukobom interesa koji se može javiti kod zaposlenih koji su članovi konkursnih komisija za izbor direktora, odnosno za prijem u radni odnos u obrazovnim i vaspitnim ustanovama.
- Članovi vaspitno-obrazovnog, nastavničkog, odnosno nastavničkog i pedagoškog veća nisu u obavezi da prijave privatni interes koji imaju u odnosu na kandidate za izbor direktora, o kojima se izjašnjavaju tajnim glasanjem.

6. Direktor ustanove može da zaključi ugovor o radu na određeno vreme i ugovor o radnom angažovanju sa licem koje izabere bez primene bilo kakvih kriterijuma

- ZOSOV ne propisuje bilo kakvu proceduru i kriterijume za odlučivanje o tome sa kim će biti zaključen ovakav ugovor.
- *Direktor ustanove ima široka diskreciona ovlašćenja u pogledu sprovođenja disciplinskog postupka protiv zaposlenih i sukob interesa u slučaju da je zaposleni povezano lice.*

7. Zaposleni koji prekrši pravila o sukobu interesa po pitanju dodatnog rada neće trpeti nikakve posledice

- Zakonom o zaposlenima u javnim službama eksplicitno je propisano da:
 - obavljanje dodatnog rada suprotno zabrani poslodavca,
 - osnivanje, odnosno posedovanje vlasništva ili udela privrednog društva i javne službe ili
 - bavljenje preduzetništvom suprotno zakonu*predstavljaju težu povredu radne obaveze, za koju poslodavac može otkazati ugovor o radu zaposlenom.* Međutim, ZOSOV među odredbama o težoj povredi radne obaveze ne sadrži one koje se tiču dodatnog rada, vlasništva u privrednim društvima i javnim službama, tj. osnivanja istih, odnosno koje se tiču bavljenja preduzetništvom.

8. ZOSOV ne sadrži odredbe o dodatnom radu zaposlenih u obrazovnim i vaspitnim ustanovama

- Ovo pitanje regulisano je Zakonom o zaposlenima u javnim službama, u poglavlju o sprečavanju sukoba interesa.
- Konkretno, propisano je da zaposleni može obavljati dodatni rad, osim u slučajevima kada je taj rad zabranjen zakonom ili drugim propisom, odnosno kada stvara mogućnost sukoba interesa. *Imajući u vidu da Zakon **ne navodi eksplicitno** da zaposleni mora pribaviti saglasnost direktora ili drugog rukovodioca za obavljanje dodatnog rada, može se zaključiti da prethodno odobravanje ove vrste angažovanja nije potrebno.*

S obzirom na sve što je navedeno, postavlja se pitanje kako možemo sprečiti sukobe interesa u obrazovanju. Prema preporukama i najboljim praksama, najveći naglasak se stavlja na antikorupcijske alate koji se bave identifikacijom i eliminacijom uzroka i rizika za korupciju, uz primenu odgovarajućih mera.

Reč je o planu integriteta. Plan integriteta sadrži metodologiju za uspostavljanje institucionalnog integriteta, koja ima sledeće elemente:

- procenu nivoa ranjivosti organizacije i izloženosti institucije neetičkim i korupcijskim praksama;
- utvrđivanje mera za smanjivanje/ukidanje rizika i
- primenu nalaza i preporuka.

Primenom metodologije u praksi dobijamo dokument koji sadrži procenu rizika od korupcije. Tabela prikazuje identifikovane rizike, izvršene procene rizika, kontrolne mere rizika, identifikovane preventivne mere, određeno odgovorno lice za implementaciju preventivnih mera koje su prioritetne.

RIZIK	ZAPOSLENI NISU UPOZNATI S PROPISOM O SUKOBU INTERESA	NEDOSTATAK UPUTA /KRITERIJUMA KADA JE POTREBNO NAPISATI IZVEŠTAJ O SUKOBU INTERESA ILI KADA JE POTREBNO ISKLJUČITI NEKU OSOBU IZ POSTUPKA ZBOG POSTOJANJA OKOLNOSTI SUKOB INTERESA
TRENUTNA KONTROLNA MERA	• Imamo seminar i obuke jednom godišnje. • Zakon je javno dostupan. • Menadžment je otvoren za pitanja/diskusiju	• Imamo seminar i obuke jednom godišnje. • Zakon je javno dostupan. • Menadžment je otvoren za pitanja/diskusiju
DA LI JE RIZIK KONTROLISAN?	Kontrolisan ○ Delimično kontrolisan ● Nije kontrolisan ○	○ Kontrolisan ● Delimično kontrolisan ○ Nije kontrolisan
PROCENA RIZIKA	Verovatnoća ○○○ Uticaj ○○○ Konačna procena ○○○	○○○ Verovatnoća ○○○ Uticaj ○○○ Konačna procena
PREVENTIVNE MERE	• Više obuka i seminara • Automatska obaveštenja zaposlenima o sukobu interesa putem imejla	• Više obuka i seminara • Automatska obaveštenja zaposlenima o sukobu interesa putem imejla • Proaktivna kontrola
OSOB E ODGOVORNE ZA IMPLEMENTACIJU MERA	A. B.	C. D.
PRIORITETI – ROKOVI	2	4

- 1 - Mera koja će se sprovesti za tri meseca
- 2 - Mera sprovedena za šest do devet meseci
- 3 - Mera sprovedena u jednoj godini
- 4 - Mera sprovedena u tri godine

Glavna institucija za izradu planova integriteta je Agencija za sprečavanje korupcije, koja predstavlja autonomni i nezavisan državni organ, čija je odgovornost prema Narodnoj skupštini Republike Srbije. Osnovni cilj rada Agencije je da identifikacijom i rešavanjem korena problema stvori uslove za promovisanje integriteta u organima javne vlasti i među funkcionerima. Sve to se preduzima s namerom da se obnovi poverenje građana u institucije i njihove predstavnike.

Iako ograničenih kapaciteta i dometa, ova agencija igra ključnu ulogu u očuvanju integriteta i odgovornosti u državnom aparatu, kao i u osiguravanju transparentnosti u radu javnih službenika. Njena uloga je od suštinskog značaja za održavanje integriteta organa javne vlasti i zaštite od koruptivnih praksi, čime se doprinosi izgradnji poverenja građana u vlast i njen rad. Agencija je odgovorna za primenu zakona i pravila koja se tiču sprečavanja korupcije i ona promovise najviše standarde etičkog ponašanja u javnom sektoru. Agencija za sprečavanje korupcije u vezi s našim vodičem:

- prati izradu planova integriteta i u osnovnim i u srednjim školama;
- usmerava izradu etičkog kodeksa ustanove, koji precizira obaveze i odgovornosti nastavnika i ostalih zaposlenih;
- izriče prekršajne kazne (novčanom kaznom od 100.000 do 150.000 dinara kazniće se odgovorno lice koje ne dostavi Agenciji plan integriteta i izveštaj o sprovođenju plana integriteta, ne vodi evidenciju poklona i ne dostavi kopiju evidencije Agenciji.

U drugom ciklusu izrade planova integriteta, prema podacima Agencije za sprečavanje korupcije, plan integriteta izradilo je 66,66% osnovnih škola i 71,71% srednjih škola.

Akt o upravljanju sukobom interesa zaposlenih postoji u 57,4% osnovnih i 58,36% srednjih škola koje su izradile plan integriteta. Oko polovine obrazovnih i vaspitnih ustanova ima „uređen sistem” upravljanja sukobom interesa. Analiza sadržaja akata upućuje na to da je neophodno unaprediti njihov kvalitet.

Elementi sadržani u aktu o upravljanju sukobom interesa	Osnovne škole	Srednje škole
Akt sadrži definiciju pojma povezanog lica	50,55%	-
Akt sadrži definiciju nepotizma	43,05%	43,06%
Akt sadrži definiciju kronizma (zapošljavanja prijatelja i rođaka)	43,05%	37,68%
Akt sadrži definiciju klijentizma	41,61%	40%
Akt sadrži definiciju opaženog, mogućeg, stvarnog sukoba interesa	45,14%	43,34%

Tabela 1. Izvor: Izveštaj o rizicima korupcije u sektoru prosvete, ASK 2019.

Dodatne antikorupcijske mere za prevenciju rizika od nastanka korupcije usmerene su na: unapređivanje transparentnosti procesa ocenjivanja učenika (uvođenjem elektronskog dnevnika; praćenje sistema takmičenja (izveštaji sa eksterne provere znanja i izveštaji sa takmičenja); praćenje broja žalbi na takmičenje i ocenjivanje; povećanje dostupnosti odluka organa rukovođenja koje se tiču finansiranja (izdavanje prostora u školama); dostupnost izveštaja o sticanju prihoda; unapređenje inspeksijskog nadzora (dopunjene kontrolne liste za izbor udžbenika); uvođenje softverskih alata za sprečavanje plagijata i detektovanje korišćenja veštačke inteligencije u pisanju radova.

Nastavnici, učenici i roditelji mogu da pokrenu kampanje koje su usmerene na podizanje svesti o korupciji u obrazovanju i informisanje o etičkim standardima postupanja.

U procesu zapošljavanja treba da postoje:

- uspostavljeno elektronsko prijavljivanje na sve konkurse u vezi sa zapošljavanjem, napredovanjem i sticanjem licence nastavnika;
- transparentno sprovođenje konkursa - njihovo objavljivanje na sajtu Ministarstva;
- obezbeđena dostupnost podataka o prijavljenim kandidatima, kao i izveštaji komisija za izbor;
- na nivou upisa učenika u ustanove - definisani jasni kriterijumi upisa i uveden jedinstveni obrazovni broj za svakog učenika sa ciljem praćenja kvaliteta obrazovanja.

Ostale rizične situacije za nastanak korupcije tiču se:

- postupanja sa poklonima;
- načina korišćenja u privatne svrhe poverljivih informacija koje posedujemo zbog profesionalne uloge koju obavljamo;
- ugovora i načina ugovaranja poslova van javne nabavke za izbor poslovnog partnera;
- prihvatanja dodatnih poslova čije vršenje dovodi do sukoba profesionalnih uloga i dužnosti koje lica zaposlena u organima javne vlasti imaju;
- radnog angažovanja osoba nakon njihovog napuštanja radnog mesta u državnoj službi (za izabrana i postavljena lica).

Situacija postupanja sa poklonima otvara brojne rizike za nastanak korupcije, pogotovo u školskom sistemu. Poklon možemo definisati kao novac, stvar, pravo ili uslugu izvršenu bez odgovarajuće naknade ili svaku drugu korist koja je data javnom službeniku ili povezanom licu u vezi sa vršenjem javne funkcije javnog službenika.

Vrlo je interesantno značenje akronima od reči poklon (na engleskom jeziku GIFT):

- **G**enuine:
Da li bih dobio ovaj poklon da nisam na položaju, da ne obavljam posao koji obavljam?
- **I**ndependent:
Da li me on čini nezavisnim u odlučivanju?
- **F**ree:
Da li me čini slobodnim od vraćanja usluge?
- **T**ransparent:
Da li mi je poklonjen u javnosti ili u tajnosti i da li bih rekao svima da sam ga dobio? Da li bih ga prijavio licu koje se bavi evidencijom poklona?

SLUČAJ RIZIČNE SITUACIJE
PRIJEMA POKLONA U ŠKOLI
OPISAN JE U SLEDEĆEM
PRIMERU:

U jednoj od susednih zemalja nastavnica je pozvala telefonom Agenciju za sprečavanje korupcije. Postavila je službeniku Agencije sledeće pitanje: Ja sam razredna učenicima osmog razreda. Znete da je to poslednji razred osnovne škole i da se uskoro rastajem sa svojim đacima. Sa mnogima koji žive dalje od naše škole možda se neću više ni videti. Mi nastavnici na kraju osmog razreda uvek dobijemo od svojih učenika poklone za rastanak. Ja sam već za Osmi mart od njih dobila mali zlatni lančić sa priveskom knjige. Ne skidam ga sa vrata otkako su mi ga poklonili. Ali, znate, ove godine čula sam da moji đaci planiraju da mi kupe bicikl. Ja živim u prigradskom naselju, pa se dešavalo da zbog neregularnog prevoza ponekad zakasnim na čas. Moji đaci su svedoci neprijatnih osećanja koja su u meni izazivale ovakve situacije. Moje pitanje za vas je sledeće: pročitala sam Zakon o sprečavanju korupcije i upoznata sam sa granicama novčane vrednosti poklona, ali me zanima da li se ta vrednost množi sa brojem đaka koji učestvuju u kupovini bicikla u ovoj situaciji ili se odnosi na ukupnu dozvoljenu vrednost poklona?

II DEO.

MODELI ANTIKORUPCIJSKIH ČASOVA

Modeli časova osmišljeni su na način da se obrada pojma korupcije integriše u već postojeće nastavne sadržaje. Kreiraju priliku da se, pored časova građanskog vaspitanja, na kojem se već formalno obrađuje ovaj pojam, pojava korupcije u društvu poveže i sa sadržajima koji se obrađuju na ostalim časovima, a koji su u tesnoj vezi sa njom. To su časovi na kojima deca uče o uzrocima i posledicama određenih pojava u društvu, motivima ponašanja ljudi, razvoju moralne svesti, etičkih principa i sl. Uzroke, posledice, pojavne oblike koruptivnih ponašanja povezali smo sa sadržajima predmeta koji su u direktnoj vezi sa različitim aspektima razumevanja ove pojave, prevencije i borbe protiv nje.

Modeli pružaju priliku za sagledavanje korupcije na individualnom, institucionalnom i sistemskom nivou. Uz teorijska objašnjenja koja različiti predmeti nude, pojam korupcije se objašnjava u svim pojavnim oblicima.

Sadržaji uz priloge za izvođenje časova uvažavaju različite stilove učenja dece (prijem, obradu, pamćenje informacija). Predloženi načini prezentovanja pojmova, tehnike i metode za dijalog i razmišljanje o njima omogućavaju bolje pamćenje i povezivanje znanja sa iskustvom. Interaktivni načini rada koncipirani su tako da razvijaju sposobnost dece i mladih da razumeju i koriste smisljeno jezik i različite forme izražavanja, odnosno komuniciranja, a koje nisu uvek samo pisane forme, već i grafičke ili neke druge.

Deca kroz ovakav način učenja o pojavama razvijaju i odnos prema njima, antikorupcijski stav. Pored prepoznavanja koruptivnih oblika ponašanja, oni govore na času i o mehanizmima uticaja na njihovo smanjenje u svakodnevnom životu. Kroz rešavanje etičkih dilema uče da sagledaju posledice različitih postupanja, odgovornost za sopstvene izbore i doprinesu smanjenju koruptivnih oblika ponašanja.

Ideje za dijalog sa učenicima koncipirane su na osnovu metode koju zovemo transformativni dijalog⁵. U njemu su sadržaji koje čitamo ili predajemo samo polazna osnova za povezivanje sadržaja sa iskustvima dece iz svakodnevnog života, nakon čega se ona kritički savladavaju u kontekstu društva i inicira se zajedničko traganje za transformacijom i unapređenjem postojećeg stanja. Ova tehnika pokazala se kao ključna za postizanje transfera znanja dece, odnosno njena primena u radu sa decom i mladima omogućava funkcionalnu pismenost.

Aktivno učešće učenika u prikazanim modelima nudi priliku za ko-konstrukciju znanja, a ne za primopredaju naučenog. Obrazovni cilj ulivanja znanja ustupa mesto **otkrivanju znanja i kreiranju istog**.

Osoba koja vodi čas u skladu sa ovim modelima ne sledi samo zadate koncepte i ne iznosi gotova rešenja. Ona je u ulozi reflektivnog praktičara i istraživača koji se kritički odnosi prema postojećem, odnosno sagledava pojmove o kojima će razgovarati sa decom iz različitih perspektiva. Otkriva i nastoji da razume sopstvene pretpostavke i iskustva u vezi sa pojavom o kojoj govori. Menja i razvija svoje pretpostavke, praksu i okolnosti koje utiču na proces učenja, sa ciljem razvoja kritičkog mišljenja dece i mladih i podsticanja antikorupcijskih stavova.

Primenom modela deca razvijaju kompetencije za prepoznavanje etičkih dimenzija problemskih situacija, razumevanje vrednosti, principa i normi koje su u sukobu prilikom donošenja odluka. Rešavanjem etičkih dilema ona razvijaju i kompetencije rasuđivanja - primenu znanja i veština koje su ključne u zaštiti principa i vrednosti u praksi.

Ove kompetencije će kasnije pomoći deci da upravljaju etički upitnim situacijama na način kojim se ne ugrožava poverenje javnosti. One se unapređuju kreiranjem prilika za decentraciju i kritičko promišljanje posledica prilikom rešavanja etičkih dilema. Deca kroz ove modele razvijaju i kompetencije za preuzimanje odgovornosti za izbore.

5. Transformativni dijalog je tehnika autora Alma Flor Ada i Isabel F. Campoy.

Više o tehnici u: Alma Flor Ada, and F. Isabel Campoy, *Creative Dialogue Process. Authors in the Classroom: A Transformative Education Process*, New York: Allyn and Bacon, 2003 pp. 41–48.

Na narednim stranicama ćemo istražiti modele časova koji su pažljivo osmišljeni kako bi omogućili integrisanje obuke o korupciji u postojeće nastavne sadržaje. Ovi modeli pružaju priliku da se, pored časova građanskog vaspitanja, gde se korupcija već formalno obrađuje, tema korupcije poveže sa različitim predmetima i oblastima tesno povezanim s njom, od časova srpskog jezika, odeljenske zajednice do likovnog, sociologije i filozofije. Modeli omogućavaju sagledavanje pojma korupcije na individualnom, institucionalnom i sistemskom nivou, a kroz različite teorijske koncepte, oblike i primere.

Aktivnosti i dijalozi s učenicima su koncipirani tako da razvijaju njihovu sposobnost razmišljanja o etičkim pitanjima, zatim moć prepoznavanja i rešavanja etičkih dilema i, najvažnije, njihovo umeće da razvijaju antikorupcijske stavove. Kroz ove modele deca imaju priliku da aktivno učestvuju u procesu stvaranja znanja i razvijaju kompetencije koje će im pomoći da prepoznaju etičke izazove u stvarnom svetu i reaguju na njih. Modeli podstiču kritičko razmišljanje, istraživanje i primenu znanja u rešavanju etičkih dilema, pripremajući decu za odgovorno donošenje odluka i doprinoseći stvaranju društva s manje korupcije.

Uvodni deo

Predstavljanje osobe koja vodi čas

Optimalno trajanje: tri minuta

Prilikom predstavljanja istaknite ličnu motivaciju za edukaciju na temu prevencije i borbe protiv korupcije. Objasnite zašto verujete da je razgovor o ovoj temi značajan za vas, za učenike i zaposlene u školi.

Možete da podelite sa decom i lični primer iz života koji je uticao na vaše podizanje svesti o značaju borbe protiv koruptivnih oblika ponašanja ili da izdvojite i neki od uvida koje ste dobili na osnovnoj obuci Instituta za evropske poslove, koji su vam pomogli da prepoznate prilike, rizike za nastanak korupcije u svakodnevnom životu i ponašanje ljudi u njima.

Primeri časova za osnovnu školu

I ČAS ODELJENSKOG STAREŠINE (OD V DO VIII RAZREDA)

Uvodni deo časa

Nakon predstavljanja, pokrenite *oluju ideja* u razredu. Pitajte učenike šta im prvo padne na pamet kada čuju reč *pravila* i zapišite njihove asocijacije.

Nakon zapisivanja asocijacija pokrenite dijalog u učionici pitanjem „Koja pravila *svi ljudi u svakom trenutku* poštuju?”

Smernice za dijalog

Razgovor na ovu temu treba da kreira priliku da u pravilima koja navedu učenici prepoznaju potrebe i prava koja su u osnovi tih pravila i da uvide na čemu se zasniva značaj poštovanja istih.

Poštovanje pravila koja se odnose na regulisanje saobraćaja i kretanje pešaka na ulici nam garantuje bezbednost. Zadovoljava potrebu za zaštitom, sigurnošću. Istovremeno štiti pravo na život, zaštitu ljudi.

Instrukcija

Zamolite ih sada da oni navedu nekoliko pravila koja su za njih trenutno najvažnija da se poštuju.

Zapišite dva-tri pravila i razgovarajte sa njima na koji način se poštovanjem istih zadovoljavaju potrebe i prava.

Poentirajte zajedno sa njima da svi poštujemo pravila koja za nas imaju smisla, a to su zapravo ona koja su nam dovoljno razumljiva, koja zadovoljavaju potrebe i prava svih ljudi.

Izazovi za razmišljanje

Da li je razumevanje pravila, uviđanje smisla postojanja istih dovoljan razlog za njihovo dosledno poštovanje?

U kojim situacijama se dešava da ljudi krše pravila koja inače poštuju i koji su mogući razlozi za to?

Primer

Stojite sami na semaforu, nema nijednog vozila na vidiku. Da li vam se dogodilo da u ovakvim situacijama pređete ulicu iako semafor još uvek pokazuje crveno svetlo?

Smernice za dijalog

Sagledavanje posledica naših odluka i delovanja iz ugla našeg okruženja i društva u celini jednako je važno za proces etičkog odlučivanja.

Na našu odluku da prekršimo pravilo može da utiče svest o mogućnosti zadovoljenja naših potreba i prava u situaciji kršenja pravila kada ne postoji mogućnost uočavanja kršenja i ostalih negativnih posledica.

Primer

Da li biste prešli ulicu u toj istoj situaciji ukoliko sa druge strane ulice vidite osobu sa detetom koje se unervozilo i želi da pređe ulicu, ali mu ta osoba objašnjava da se ulica ne prelazi ukoliko je crveno svetlo, čak i ako nema vozila?

Kompetencije za etičko odlučivanje podrazumevaju stalno preispitivanje posledica naših odluka i delovanja na dalji kvalitet našeg života, života osoba u našem neposrednom okruženju ili institucija u kojima smo zaposleni, društva u celini.

Izazovi za razmišljanje

Zašto je važno da određena pravila budu zapisana i koja je prednost postojanja pisanih dokumenata?

Šta bi bile moguće posledice nepisanih pravila koja mi prepoznamo kao značajna za regulaciju ponašanja?

Instrukcija za vežbu pljeskanja rukama

Nakon razgovora sa učenicima zamolite ih da zamisle da ste vi sada osoba koja odlučuje o pravilima rada na radionici. Najavite da će jedno od pravila koje svi treba da poštuju, a kojim se reguliše komunikacija, biti pravilo „Tri, četiri, sad!”

Upoznajte ih sa značenjem pravila. Svaki put kad vi izgovorite „Sad”, svi zajedno treba da pljesnete rukama.

Pitajte ih da li možete sada svi zajedno da proverite razumevanje datog pravila.

Izgovorite „Tri, četiri” (malo sporije) i već tada pljesnite rukama, pre nego što izgovorite „Sad”.

Obratite pažnju na osobe koje su pljesnule u istom trenutku kao i vi, pre nego što ste izgovorili „Sad”.

Pitajte ih zašto se dešava u životu da ponekad činimo ono što vidimo iako znamo da nije u skladu sa dogovorenim pravilima.

Centralni deo časa

Smernice za dijalog

Podsetite ih na važnost postojanja pisanih pravila ponašanja, mogućnosti pozivanja na njih u situacijama kršenja istih, posebno kada su ta kršenja podstaknuta osobama koje se nalaze na pozicijama rukovođenja i koje treba da budu uzor ostalima kojima rukovode.

Broj neetičnih postupanja se povećava u okruženju u kojem su pravila deo repertoara rukovodećih lica, a nisu prijavljena i sankcionisana. Vremenom u takvom okruženju dolazi do tzv. „normalizacije” takvih ponašanja, kojom se ono što isuviše često vidimo tretira kao normalno iako znamo da je neetično i/ili nezakonito.

Objasnite značenje reči *kodeks* i ukažite na značaj postojanja kodeksa ponašanja.

Caudex - latinski naziv je označavao drvene blokove, od kojih su u starom Rimu nastajali prvi zapisi pravila ponašanja u društvu, zakoni koji su morali da se poštuju. Premazivani su voskom, a povezi su rađeni od žica.

Kodeks obuhvata pisana pravila ponašanja koja su obavezna za sve na koje se on odnosi.

Zakoni nas upućuju na to šta ne smemo da radimo, a kodeksi nam daju smernice na koji način treba da se ponašamo kako ne bi svako od nas tumačio na svoj način šta je prihvatljivo ponašanje.

U kodeksima ponašanja precizirane su različite (profesionalne) uloge, odnosno očekivana ponašanja kojima se štite određene *vrednosti*. Usmeravaju nas na ispravno i poželjno ponašanje u različitim situacijama, posebno onim koje su se u praksi pokazale rizičnim za pojavu neetičnih i/ili nezakonitih radnji. Etički kodeksi sadrže etičke principe, koji su primenjivi prilikom donošenja odluka o ispravnom ponašanju u svakoj situaciji.

Kodeks ponašanja ili etički kodeks treba da bude dostupan na internet stranicama škola, kao i na oglasnim tablama i mestima u školi na kojima je vidljiv svim učenicima, roditeljima i zaposlenima. Etički kodeks se usvaja od strane školskog odbora.

Navedite primer Etičkog kodeksa Osnovne škole „Kralj Petar I“ iz Niša: <https://www.kraljpetar.edu.rs/o-skoli/pravni-dokumenti/>

U njihovom kodeksu piše da „Etički kodeks promoviše atmosferu u kojoj svi zaposleni u obrazovno-vaspitnoj ustanovi čuvaju ugled i dostojanstvo svoje profesije, odgovorno i etički se odnose prema svojim kolegama, učenicima, roditeljima i ostalim građanima koji dolaze u kontakt sa školom“.

Uz očekivana ponašanja kojima se demonstriraju etičnost, uzornost, dostojnost, kolegijalnost, kodeks pruža smernice i za zaštitu poštovanja, pravednosti, verodostojnosti, odgovornosti, međusobnog uvažavanja.

Jednakost i pravednost obavezuju zaposlene u školi i školu kao instituciju na sledeći način:

„Svi zaposleni treba da se ponašaju u skladu sa principom jednakosti i pravednosti, isključujući svaku vrstu diskriminacije, zlostavljanja, uznemiravanja

ili iskorišćavanja. Škola je dužna da obezbedi uslove za ostvarenje načela jednakosti i pravednosti. Prevencija rizičnih situacija za nastanak korupcije poput sukoba interesa ili zloupotrebe službenog položaja ili uticaja, definisani su na sledeći način: Zaposleni ne smeju da zloupotrebe svoj autoritet i ne smeju dopustiti da lični interesi i odnosi rezultiraju situacijama koje mogu da ometaju objektivna prosuđivanja etičkog i profesionalnog obavljanja radnih obaveza.

Kodeks sadrži i deo koji se odnosi na značaj adekvatne podrške zaposlenima u radu i napredovanja koje je zasnovano na zaslugama: Zaposlenima u školi treba obezbediti jednake uslove ostvarivanja profesionalnih obaveza, iskazivanja intelektualnih sposobnosti i napredovanja.”

Pitajte učenike da li u njihovoj školi postoji neki kodeks ponašanja.

Tokom dijaloga sa njima razmenite važne informacije:

U većini škola postoji kodeks oblačenja učenika i nastavnika. Nastao je iz potrebe da se spreči lično definisanje „pristojnog oblačenja”, tj. da se uvede standard koji je jednak za sve.

Pored kodeksa oblačenja, sve je veći broj škola koji prepoznaje važnost postojanja etičkih kodeksa u kojima su definisane i druge vrste očekivanih ponašanja nastavnika i ostalih zaposlenih u školi, kao i učenika i roditelja, prvenstveno u situacijama koje bi ih mogle dovesti u neprilike zbog kršenja određenih vrednosti ili sukoba sa zakonom.

U ovom kodeksu, pored definisanja poželjnog oblačenja, koje se precizira kroz pravilo da nastavnik ne sme da „nosi provokativnu odeću (dekoltiran izrez, prekratke suknje, provokativne čarape, helanke, naočare za sunce, bermude, otvorenu obuću i kape)”, postoji i pravilo koje kaže da nastavnik ne sme da „koristi položaj ili obrazovno-vaspitnu ustanovu za „lične privilegije”.

„Lične privilegije” ili povlastice su sve ono što bi zaposleni u školama, zloupotrebljavajući svoju profesionalnu ulogu, a koristeći svoja znanja, mogli da dobiju kao (ne)materijalnu nadoknadu pored plate koju primaju. To su npr. „vaučeri” koje roditelji kao znak zahvalnosti poklanjaju nastavnicima ili nadoknade za privatne časove održane učenicima kojima predaju, a kojima je potrebna dodatna podrška u učenju. To nije dozvoljeno. Za to postoji dopunska nastava.

Nije dozvoljeno ni da škola uz novčanu nadoknadu organizuje pripremnu nastavu radi upisa u tu školu.

Instrukcija

Pitajte učenike koje bi još situacije u školi bilo neophodno urediti preciziranjem očekivanog ponašanja nastavnika, profesora, ostalih zaposlenih u školi, učenika, roditelja.

Zapišite ključne reči kojima se imenuju navedene situacije koje je neophodno regulisati (npr. pitanje đачkog dinara, užina, ekskurzija, nabavke udžbenika, naplaćivanja privatnih časova učenicima i sl.).

Navedite im još jedno pravilo ponašanja koje kodeksi definišu, a koje se odnosi na očekivana ponašanja zaposlenih vezano za primanje poklona i drugih dobara.

„Zaposleni u vaspitno-obrazovnoj ustanovi ne smeju da traže poklone, podstiču darivanje niti primaju poklone koji će posredno ili neposredno uticati na njihovu objektivnost, ispunjavanje profesionalnih obaveza i poštovanje profesionalnih prava i dužnosti.”

Ova pravila su važna posebno prilikom obeležavanja datuma i događaja u kojima se tradicionalno daruju pokloni zaposlenima u školi, poput obeležavanja Osmog marta, prelaska u predmetnu nastavu (kupovina poklona za učitelje), ispraćaj nastavnika u penziju i sl.

Svaki poklon koji nastavnik ili drugo zaposleno lice u školi primi mora da se evidentira u „registru poklona”, a evidentira ga lice koje je zaduženo za evidenciju poklona.

Ukoliko osobe zadržavaju poklon i on ne ostaje u školi, svakako mora da bude evidentiran.

Pokloni moraju da budu prigodni, a njihova vrednost u skladu sa propisima i etikom.

Završni deo časa

Instrukcija:

Pitajte učenike za kraj šta je za njih prigodan poklon. Napravite zajedničku listu prigodnih poklona i prodiskutujte sa učenicima svrhu svakog od njih.

II ČAS: SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Predlog

Pre izvođenja časa dogovorite sa nastavnikom izbor književnog dela u kojem se spominju koruptivni oblici ponašanja i reakcije ljudi u društvu na postojanje istih. Možete da predložite i osvrt na jedno od navedenih književnih dela sa ponuđene liste.

Književna dela:

Branislav Nušić, *Sumnjivo lice* (8. razred)

Branislav Nušić, *Vlast* (7. razred)

Radoje Domanović, *Vođa* (7.razred)

Uvodni deo časa

Instrukcija

Napišite na tabli reč *korupcija* i pitajte učenike koje asocijacije imaju kada čuju ovu reč.

Predstavite im jednu od formula korupcije, autora Hauarda Vitona, koja pojašnjava nastanak korupcije.

$$K = P - LEN / PI$$

Korupcija (**K**) se javlja tamo gde postoji prilika (**P**), a nema ličnih etčkih normi (**LEN**), odnosno profesionalnog integriteta (**PI**).

Lične etičke norme su vrednosti koje smo usvojili tokom odrastanja, poput poštenja, a profesionalni integritet podrazumeva ponašanje u skladu sa vrednostima struke koju predstavljamo, a koja podrazumeva određene standarde ponašanja kojima se štite određene vrednosti prilikom vršenja profesionalnih uloga.

Tako npr. poštenje prilikom vršenja dužnosti podrazumeva da ne koristimo položaj na kojem se nalazimo za sticanje lične koristi i ličnog bogatstva, izvan plate koju redovno primamo za vršenje svojih dužnosti.

Centralni deo časa

Smernice za dijalog

Ukoliko izaberete književno delo Sumnjivo lice, kroz pojam satire-kritičkog sagledavanja i ismevanja neadekvatnog ponašanja pojedinca, kolektiva, vlasti pojasnite vezu ove stilske figure kao sredstva saopštavanja istine, sa latinskom sentencom „Ridendo diceri verum“ (Kroz smeh reći istinu).

Pitajte učenike/ice da li su im poznata još neka sredstva političke borbe koje književnici ili umetnici koriste kako bi prikazali negativne društvene pojave uzrokovane neodgovornošću javnih službenika i ukazali na posledice do kojih dovode?

Osvrnite se na *radnje* koje u ovom književnom delu čine kapetan Jerotije, njegovog pisar Vića, policajac Josa i ostali likovi koji predstavljaju osobe zaposlene u organima javne vlasti. Izdvojite nekoliko pasusa u kojima se opisuje pokvarenost ovih birokrata kojima su lični interesi iznad svega.

Povežite njihova ponašanja sa formulom korupcije koja se javlja tamo gde postoji prilika, a izostanu lične etičke norme odnosno profesionalni integritet (ponašanje u skladu sa profesionalnim vrednostima).

K = P - LEN / PI

Upoznajte ih sa definicijom korupcije iz Leksikona stranih reči i izraza Milana Vujaklije: „Korupcija (lat. corruptio) označava pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, kvarenje, truljenje, raspadanje; krivotvorenje (spisa, mere i sl.).

Reč korupcija je složenica u kojoj prefiks (cor) označava na latinskom sporazum, dogovor, zaveru, a glagol *rompere* znači slomiti, prekršiti, poremetiti. Šire gledano, korupcija bi, dakle, bila „zavera da se poremeti (neki poredak) ili prekrši određeni dogovor“.

Razgovarajte sa učenicima i o tzv. normalizaciji koruptivnih i neetičnih ponašanja, koja se javlja kada se pojave koje su toliko česte počinju tretirati kao očekivane i normalne. Izostaju osećanja stida, krivice, kajanja, straha od kazne za neodgovorno, neetično ponašanje ili kršenje propisa i zakona. Možete se osvrnuti i na opis u izabranom književnom delu:

Jerotije: „Ama, kakva krivica, pobogu brate! Gde si ti još videla kod nas da je činovnika glava zbolela zbog krivice? A posle, pametan je to čovek zna taj šta radi. Pokrao je on sva ta akta, i sad nema akta, nema ni krivice. Ne može mu ministar ništa, manj da ga istera iz službe. Ali i da ga istera, misliš mari on? Skrckao je taj paricu, pa mu se može i bez službe. Sedeće godinu-dve i davaće pare na zajam seljacima. Ako baš hoće nanovo službu, sačekaće dok padne vlada, pa će ga posle druga sa klasom u službu.“

Završni deo časa

Podelite učenike/ice u manje grupe u kojima mogu da osmisle kratku pesmu, priču u kojoj se govori o koruptivnim oblicima ponašanja, ili posledicama do kojih može da dovede nepismenost i nestručnost javnih službenika u obavljanju državnih poslova, manjak integriteta, izostanak osećanja stida ili krivice, lične i profesionalne odgovornosti.

Važno je da im kažete da u tekstu opisuju radnje koje osobe rade ili njihove načine razmišljanja, ali da ne imenuju direktno koruptivno delo ili posledice iste.

Kada napišu tekst, mogu da ga izvedu kao rep pesmu, hip-hop, ili kao skeč. Važno je da svaki član/ica grupe učestvuje u predstavljanju.

Svaka grupa predstavlja svoj rad. Po jedna osoba iz ostalih grupa koje posmatraju imenuje prikazane, opisane, opevane koruptivne oblike ponašanja ili posledice do kojih su te pojave dovele u prikazu.

III ČAS: LIKOVNO VASPITANJE (ZA UČENIKE VII I VIII RAZREDA)

Uvodni deo časa

Instrukcija

Prikažite učenicima fotografiju slike Gistava Kurbea⁶, jabuke na stolu i povežite izgled jabuka sa značenjem imenice *korupcija* (truljenje, propadanje). Kada je jedna jabuka trula, ostale koje su uz nju takođe počinju da trunu.

Prikažite prezentaciju sa radovima učenika koji su učestvovali na konkursu „Mladi protiv korupcije“, u prilogu br. 6, i objasnite za svaki od njih neku od vrsta koruptivnog ponašanja. Izaberite radove koji su u najvećoj meri povezani sa korupcijom u obrazovanju (kupovina ocena, diploma i sl.).

Prikažite i strip kao način prikaza koruptivnih oblika ponašanja u društvu. Možete kao primer da koristite i *Blic-strip* Marka Somborca na temu korupcije u obrazovanju.

Smernice za dijalog uz prikazane slike

Objasnite razliku između visoke (političke) i sitne (administrativne) korupcije i objasnite pojmove poput zapošljavanja rođaka (nepotizma) ili kumova i prijatelja (kronizma). Ukažite i na ostale pojavne oblike koruptivnih ponašanja koji su zabeleženi u školama.

Primeri situacija u kojima se pojavljuju rizici za nastanak koruptivnih oblika ponašanja:

- komercijalizacija i zloupotreba u načinu korišćenja školske imovine;
- podmićivanje revizora za neobjavljivanje različitih nalaza o propustima u radu;
- korupcija tokom definisanja upisne politike u školske ustanove;
- način prikupljanja novca i organizovanja školskih aktivnosti (izleti, ekskurzije, manifestacije, itd.);
- zloupotreba namenskih fondova za održavanje škola i kupovinu materijala i opreme za rad;
- način korišćenja sredstava prikupljenih od strane roditelja - „đački dinar“;
- nametanje nepisanih standarda (ishrane, izbora udžbenika) mimo važećih propisa;

6. <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/gustave-courbet-still-life-with-apples-and-a-pomegranate>

- praksa „nepostojećih predavača“ koji utiču na nemogućnost zapošljavanja novih predavača, ali i količinu fondova prenesenih na osnovu broja zaposlenih;
- prodaja „dobrih ocena“ kao praksa u polaganju ispita;
- privatno tutorstvo, odnosno privatni časovi za učenike kojima nastavnici predaju u školi;
- zloupotreba studenata u cilju dobijanja određenih informacija i radova koji nisu u skladu sa važećim planom i programom;
- prodaja ispitnih pitanja;
- odsustvo sa radnog mesta u obrazovnoj instituciji u cilju obavljanja poslova u drugim ustanovama (dvostruka praksa) – roditelji/učenici/student;
- prodaja/kupovina mesta za školovanje u određenim institucijama (npr. studentski domovi);
- prodaja/kupovina diploma;
- „dozvoljeno prepisivanje“ (pružanje pomoći učenicima prilikom izrade testova) kako bi se ostvario što bolji rezultat na završnom ispitu;
- vršenje pritiska na supervizora koji ukazuje na prepisivanje ili pokušaji podmićivanja da „zažmuri na jedno oko“;
- u sektoru obrazovanja i vaspitanja.

Centralni deo časa

Instrukcija

Zamolite učenike da u nastavku časa predstave šta za njih predstavlja korupcija. Za likovno izražavanje mogu da koriste crtež ili da naprave panoe koristeći isečke iz novina (ponesite nekoliko novina), kroz kombinovanu tehniku kolaža, njihovih ilustracija i crteža ili strip. Podržite i ostale ideje likovnog izražavanja.

Pored prikaza korupcije kao pojave, mogu da prikažu i situacije u kojima se krše vrednosti: poštenje, odgovornost.

Završni deo časa

Dok učenici pripremaju svoje radove, vi na tablu zalepite četiri veća hamera na koja će oni koji žele moći da zalepe i prikažu svoj rad.

Kad završe radove, petnaest minuta pred kraj časa zamolite one koji žele da ih predstave i uz njihovo predstavljanje dodatno pojašnjite pojavne vidove koruptivnih ponašanja. Dogovorite sa nastavnicom likovnog izložbu svih radova u holu škole.

Primeri časova za srednju školu

I ČAS: SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Uvodni deo časa

Instrukcija

Predstavite se i prikažite formule o korupciji od Hauarda Vitona ($K = P - LEN / PI$) i Roberta Klitgarda, koji je ukazao na to da je korupcija zločin iz računa i da se javlja tamo gde je prisutan monopol u odlučivanju i uslugama (**M**), široka su diskreciona ovlašćenja (**DO**) i ne postoje mehanizmi javne odgovornosti (**JO**), ili ne funkcionišu u praksi.

$$K = M + DO - JO$$

Monopol može da postoji nad odlučivanjem, dobrima i uslugama.

Diskreciono ovlašćenje se odnosi na mogućnost da službeno ili odgovorno lice procenjuje celishodnost preduzimanja neke radnje, finalno odlučuje o izboru između više raspoloživih mogućnosti, pri čemu kriterijum za procenu celishodnosti jeste interes službe, građana, a ne neki drugi interes.

Aдекватna primena diskrecije podrazumeva da donosilac odluke treba da postupa u dobroj veri i pravično, u skladu sa zakonskim procedurama. Prilikom odlučivanja uzimaju se u obzir relevantne činjenice i iz postupka odlučivanja se izuzima osoba koju bi takva pozicija dovela u sukob interesa. Proizvoljno odstupanje od ovih pravila odslikava zloupotrebu diskrecije, koja u sprezi sa monopolom stvara priliku za korupciju.

Primer

Dešava se u praksi da se zaposleni proglasi tehnološkim viškom. Postoji diskreciono ovlašćenje direktora da promenom sistematizacije radnih mesta osoba postane tehnološki višak. Otkaz ugovora o radu za zaposlene koji postaju tehnološki višak Zakon o radu predviđa kao mogućnost za poslodavce, kada zbog tehnoloških, ekonomskih ili organizacionih promena prestane potreba za obavljanjem određenog posla ili kada kod poslodavca dođe do smanjenja obima posla. Ovaj otkazni razlog baziran je na potrebama poslodavca, a nezavisan je od (ne)sposobnosti zaposlenog.

Kada se procedura utvrđivanja viška zaposlenih i otkazna procedura sprovedu u skladu sa zakonom, otkaz ugovora o radu jer je neko tehnološki višak ne može se proglasiti nezakonitim.

Povećanjem transparentnosti i mehanizama javne odgovornosti, koja podrazumeva polaganje računa za donete odluke, smanjuje se zloupotreba moći koja nastaje spregom monopola i širokih diskrecionih ovlašćenja.

Na kraju uvodnog dela objasnite osnovne vrste koruptivnog ponašanja i značaj postojanja preventivnih i represivnih institucija u društvu.

Centralni deo časa

Instrukcije

Učenike podelite u manje grupe od pet-šest članova, koristeći neku od tehnika razbrojavanja (npr. svako dete izgovara redom broj do broja kojim se označava poslednji redni broj člana svake grupe).

Zamolite ih da svi zajedno osmisle kratku priču, pesmu u kojoj će opisati ili opevati koruptivne oblike ponašanja ljudi, ili hrabrost, poštenje, odgovornost ljudi koji se bore protiv korupcije. Mogu da opišu i vrednosti u društvu koje nestaju svuda gde se korupcija javlja. Zamolite ih da potpišu članove svojih grupa koji su učestvovali u procesu osmišljavanja dela.

Pogledajte nagrađene radove učenika prikupljenih na konkursu „Mladi protiv korupcije“, Instituta za evropske poslove (prilog br. 5).

Završni deo časa

Instrukcija

Zamolite predstavnike svake grupe da predstave svoje radove. Nakon svakog predstavljanja povežite sadržaj dela sa definicijama korupcije ili ostalim teorijskim objašnjenjima, koja će omogućiti šire razumevanje pojave korupcije i mehanizama uticaja na istu.

II ČAS: SOCIOLOGIJA ILI FILOZOFIJA

ETIKA I INTEGRITET

Uvodni deo časa

Instrukcija

Nakon predstavljanja, pokrenite oluju ideja u razredu. Pitajte učenike šta im prvo padne na pamet kada čuju reč *integritet* i zapišite njihove asocijacije.

Neke od asocijacija koje mladima prvo padnu na pamet su npr. *osoba koja ima integritet je čovek „od reči“; onaj ko ne priča jedno, a radi drugo i sl.*

Pogledajte prilog br. 7 i odigrajte sa učenicima igru asocijacija. Iskoristite primer koji se odnosi na integritet.

Smernice za dijalog

Povežite asocijacije sa definicijom da je **lični integritet ponašanje u skladu sa ličnim vrednostima**, koje je osoba usvojila u okviru svoje primarne porodice, kao i šireg okruženja u kojem je (od)rasla.

Objasnite im da su **društvene vrednosti** opšteprihvaćene ideje jednog društva kojima se označava ono što je dobro, važno, poželjno, korisno i ispravno u ponašanju ljudi koji čine jednu zajednicu i ono čemu u životu treba težiti. To su tradicijom nasleđena mišljenja i verovanja.

Profesionalni integritet je ponašanje u skladu sa vrednostima struke. Kodeksi ponašanja određuju kako se u ponašanju službenika prepoznaje svaka od tih vrednosti i oni određuju standarde, koji su jednaki za sve službenike. Kodeksi nas usmeravaju na ispravno postupanje u obavljanju naših dužnosti.

Napišite na tabli definiciju Hauarda Vitona: **K = P - LEN / PI**

Korupcija se javlja tamo gde postoji **Prilika**, nema **Ličnih Etičkih Normi**, odnosno **Profesionalnog Integriteta**.

Pojasnite učenicima formulu na sledeći način:

Ne možemo da utičemo na to da li je neko usvojio određene vrednosti u porodici, školi, društvu pre nego što se zaposlio u organima javne vlasti. Na takve osobe će uticaj prilika za korupciju biti snažniji, jer oni ne poseduju lične etičke norme koje bi povećale njihovu otpornost na uticaj prilika. Možemo da osnažujemo njihov profesionalni integritet kroz uvođenje i primenu kodeksa ponašanja u praksi, odnosno sankcija koje proističu iz kršenja istog.

Podsetite učenike na reči Jovana Jovanovića Zmaja, ističući označeni deo teksta: „Satira je ravna nožu, treba oštro da postupa, manje boli kad je oštra, većma boli kad je tupa. Čujte vi ozgora, oko carskih dvora, ne govor'te vi narodu: 'Ova ti je zemlja mati!'. On to mora osećati. U velikih dvora, velikih palata, sve je na visoko, al' su niska vrata. Ako želiš ući, ne smeš ići pravo: zgrbiti se moraš, zgrbiti se zdravo. Zlobe ima svakad, zlobe ima svugde, blago onom dobu, koje, pa ma čime, pozaguši zlobu. **Nemaš karaktera! Je l' da ti je žao? A kad bi ga imo pošto bi ga dao? Poštenje se ne mož' kupiti, jer ga pošten ne prodaje, ni za blaga sva golema. A nepošten prod'o bi ga - al ga nema.** Ljudi vele da je istina u vinu, a ja ću potpisat tu izreku njinu. Al' i laž je blizu, ubila je tama, ona s' često nalazi – u nazdravicama. Mnogi vele: 'Nemam sreće!' Al' nijedan da se seti, pa da katkad i to reče, da nema - pameti.”

(Jovan Jovanović Zmaj, lekar i pesnik u satiričnim epigramima, 1879)

Centralna aktivnost

Instrukcija

Pitajte učenike da navedu pet vrednosti za koje veruju da je važno da poštuju svi koji su zaposleni u školi. Zapišite na tablu sve vrednosti koje su naveli.

Smernice za dijalog

Objasnite učenicima značenje reči kodeks (str.36).

Istaknite da su kodeksi ponašanja su čuvari profesionalnog integriteta zaposlenih u institucijama, dece i roditelja. Oni definišu očekivane obrasce ponašanja kojima se štite društvene i profesionalne vrednosti u praksi.

Izazovi za razmišljanje

Pitajte ih šta za njih znači „pristojno“ oblačenje u školi?

Izdvojte na tabli ključne reči različitih opisa ponašanja ili primere kršenja pravila pristojnosti i prodiskutujte sa njima o tome šta bi se dogodilo ako bi svako u školi tumačio različito za sebe šta znači pristojno ponašanje.

Šta bi se dogodilo u sličnim situacijama kada bi svako ko je zaposlen u školi, roditelji ili deca na svoj način tumačili šta je odgovorno, pošteno, solidarno ponašanje?

Proverite sa njima da li postoji neki pisani dokument u njihovoj školi koji predstavlja zajednički okvir i definiše svaku vrednost za koju verujemo da je važna kroz opise očekivanih ponašanja za nastavnike, učenike i roditelje.

Primer: <https://www.drinka.rs/buduci-djaci/kodeks-ponasanja/>

Pitajte ih zašto je važno da postoji *pisan kodeks ponašanja*.

Uradite kratku vežbu sa pljeskanjem rukama, opisanu na strani 35.

Smernice za dijalog

Prokomentarišite dešavanje u igri ukazujući na ponašanja onih članova grupe koji su se povelili za vama i pljesnuli kad i vi umesto da postupe prema pravilu koje ste sa svima uspostavili na početku igre. Ukažite im na to da je dovoljno da se jedna osoba iz grupe povede za onim što vidi, umesto za onim što je dogovoreno pravilo, i uradi baš kako je „rukovodilac“ uradio (ranije pljesne), pa da se naruši nivo etičke kulture jedne institucije. Kada se negativni obrasci ponašanja ponavljaju među vršnjacima, osoba koju oponašaju se najčešće označava „kolovođom“. Nalazi istraživanja pokazuju da ponašanje rukovodioca ili kolovođa aktivnosti može da bude važnije u modelovanju ponašanja zaposlenih/vršnjaka nego sam etički kodeks, pravila ponašanja - bilo da su oni pozitivni ili negativni uzor ponašanja. To je naročiti slučaj ako je mogućnost detekcije slaba, ukoliko su sankcije nedovoljne ili nesprovedene u praksi.

Završni deo časa

Smernice za dijalog

Pojasnite važnost kodeksa u odnosu na zakone.

Zakoni nam govore šta nije dozvoljeno, a kodeksi nas usmeravaju šta treba da radimo. Aristotel je rekao „Zakon je baza, ali ne i tavanica“, ukazujući na to da nijedan zakon ne može da precizira i predvidi unapred sve situacije koje mogu da se dogode u životu.

Etički principi, razumevanje vrednosti koje su u osnovi etičkih principa, pomažu nam da u situacijama u kojima neki propis nije predvideo rešavanje određene situacije sagledamo moguće posledice svojih odluka i postupanja po nas i naše najbliže okruženje, instituciju čiji smo deo (učenik, zaposleni, roditelj) ili po društvo u celini.

Navedite primer situacije ispraćaja kolega u penziju, koja može da im olakša razumevanje razlike između vrednosti morala i etike.

Vrednost u ovoj situaciji bi bila pažnja.

Moral bi se odnosio na očekivanja sredine, odnosno načine pokazivanja pažnje u ovoj situaciji.

Prepoznavamo ga u mislima, komentarima sredine.

„Kada kolege idu u penziju, poželjno je da se organizuje ispraćaj od strane institucije i da im se kupi poklon!“

Objasnite učenicima da nam etika pomaže da preispitamo ispravnost postupanja u svakoj situaciji.

Prilikom kupovine poklona etika nas usmerava da izbor poklona bude takav da „ne bode oči“ javnosti, odnosno da bude „prigodan“.

Način izbora poklona zahteva dodatnu pažnju kada se poklon uručuje osobi koja se nalazi na određenoj funkciji, na šta nas upućuje Zakon o sprečavanju korupcije i sledeće odredbe u njemu:

„Poklon je stvar, pravo ili usluga, data ili učinjena bez odgovarajuće naknade, odnosno korist ili pogodnost učinjena javnom funkcioneru ili članu porodice i oni ne smeju da prime poklon koji je u vezi sa vršenjem javne funkcije, izuzev protokolarnog i prigodnog poklona.

Protokolarni poklon je poklon koji javni funkcioner ili član porodice prima od predstavnika strane države, međunarodne organizacije ili stranog fizičkog ili pravnog lica prilikom službene posete ili u drugim sličnim prilikama.“

„Prigodan poklon je poklon koji se prima u prilikama kada se tradicionalno razmenjuju pokloni. Primljeni prigodni i protokolarni pokloni postaju javna svojina, u skladu sa zakonom koji uređuje javnu svojinu.

Javni funkcioner dužan je da u roku od osam dana od dana prijema prigodnog ili protokolarnog poklona, odnosno od povratka u zemlju preda poklon organu javne vlasti u kome je na javnoj funkciji, a organ javne vlasti da poklon dalje preda organu nadležnom za postupanje sa stvarima u javnoj svojini.

Poklon koji je član porodice javnog funkcionera zadržao kao svojinu računa se javnom funkcioneru u ukupnu vrednost poklona koje je zadržao u toku kalendarske godine.“

Vrednost poklona čini tržišna cena poklona na dan kada je ponuđen ili primljen.

Tržišna cena poklona je prosečna cena predmeta ili usluge koji su predmet poklona na tržištu, odnosno prosečna cena predmeta ili usluge slične vrste i vrednosti u slobodnoj prodaji na tržištu.

Proces kritičkog preispitivanja na koje nas etika nagoni ne odnosi se samo na izbor poklona od strane osobe koja ga kupuje nego i na prihvatanje istog kroz preispitivanje odnosa sa osobom koja nam poklon uručuje. Odvija se korišćenjem kontrolnih pitanja koja se povezuju sa značenjem slova, tj. akronimom reči *poklon* na engleskom jeziku - *GIFT*, koji je već ranije prikazan u vodiču na strani br. 26.

Podsetite učenike na narodne izreke o poklonu - „Ruka koja daje je uvek iznad ruke koja prima“!

III ČAS: PSIHOLOGIJA

STAVOVI O KORUPCIJI

Uvodni deo časa

Instrukcija

Pitajte učenike da navedu asocijacije na reč *korupcija* i navedite im definiciju korupcije, koristeći asocijacije koje su imali. Pojasnite vezu između javnog interesa i korupcije.

Pojasnite značaj integriteta građana u društvu, u smislu ponašanja ljudi u skladu sa vrednostima. Pojasnite značaj antikorupcijskih stavova, koristeći teorijska objašnjenja data u smernicama za dijalog.

Smernice za dijalog

Rad na jačanju integriteta u velikoj meri se oslanja i na jačanje antikorupcijskih stavova. Stav se u psihologiji definiše kao spremnost da u određenoj situaciji postupimo, (od)reagujemo na ODREĐEN način. Reč ANTI ukazuje na aktivan odnos prema korupciji kao negativnoj pojavi u društvu, a podrazumeva reagovanje građana u situacijama kada se ona javlja i borbu protiv takvih oblika ponašanja.

Svaki (antikorupcijski) stav ima tri komponente.

Kognitivna komponenta stava: šta znamo o određenoj pojavi (znanja i uverenja o tome šta je propisano i etično ponašanje);

Emocionalna komponenta: osećanja koja u nama ta pojava budi (ne)zakonito i neetično postupanje;

Konativna (voljna) komponenta: spremnost da odreagujemo u skladu sa svojim uverenjima (postupimo na ispravan način i reagujemo u situacijama kada primetimo nezakonitost i ponašanje koje je na štetu javnog interesa).

Ukoliko želimo neophodno je da pokušamo da utičemo na promene sve tri komponente. Pored informisanja ljudi o tome šta su sve koruptivni oblici ponašanja, neophodno je da radimo i na osećanjima, koja su pokretači našeg ponašanja u rizičnim situacijama na poslu. Apatija ili cinizam ne vode promenama i sputavaju konstruktivne načine reagovanja na koruptivne oblike ponašanja u društvu.

Centralni deo časa

Instrukcija

Zamolite učenike da se prisete nekih rečenica koje ukazuju na normalizaciju korupcije u društvu i da ih zapišu na lepljive papiriće (stikere) koje ćete im podeliti.

Prikupite papiriće i zalepite ih na tablu. Podsetite ih da normalizacija podrazumeva tretiranje određenih obrazaca ponašanja koje isuviše često vidimo normalnim i očekivanim u datom kontekstu.

Smernice za dijalog

Objasnite pojam racionalizacija koje, kao mehanizam odbrane, omogućavaju osobi da kroz predstavljanje nečeg što se dogodilo u drugačijem svetlu, davanjem drugačijeg objašnjenja, koje zvuči logično ili naizgled racionalno, izbegnu osećanje nelagode, stida, krivice, kajanja, odgovornosti koje nisu preuzeli u određenoj situaciji.

Povežite ih sa primerima koje su učenici naveli i teorijskim objašnjenjima.

Što češće ljudi opravdavaju pred sobom i pred drugima svoje neprofesionalno ponašanje, to će ga lakše ponoviti idući put. S vremenom, ponavljanjem takvog iskustva, pravdanje postaje navika, automatska radnja i, kako vreme prolazi, osećaj kajanja, krivice i stida polako nestaju, a normalizacija takvih oblika ponašanja je sve češća.

Stid je socijalno osećanje koje se javlja kada postoji percepcija da nismo adekvatni u određenoj situaciji. Ukoliko izostaje sankcionisanje neetičnog ponašanja, dijalog o posledicama istih, izostaje i prilika za pojavu osećanja stida i uz njega osećanja krivice i kajanja. Izostaje preuzimanje odgovornosti za prevenciju ponavljanja.

Eufemizmi u jeziku služe opisu nemoralnih postupaka na takav način da ih predstave neškodljivim. Primer u našoj praksi je termin *kraduckanje*, kojim se normalizuje pojava sitnih koruptivnih dela u odnosu na primere visoke korupcije.

Moralni muk je čest vid reagovanja okoline koja bira da čuti i nemo posmatra ili racionalizuje neetična postupanja osoba sa kojima je blisko povezana (prijatelj, član porodice). Jedna od njih je situacija u kojoj osoba zna da neko od njenih prijatelja zarađuje novac tako što piše maturske, seminarske, diplomatske radove za druge osobe. Ovakva vrsta akademske krađe i prevare se racionalizuje i često preimenuje u praksi. Prisutna je i u prodaji i kupovini ispitnih pitanja, korišćenja bubica prilikom polaganja ispita i sl. Javlja se i među osobama koje su u podređenom položaju, kada taj položaj podrazumeva da se nad tim osobama primene sankcije ili štetne radnje ukoliko progovore o tome što vide ili čuju u praksi. Posebno je to slučaj kada radnja ne uključuje njihovo učešće i odgovornost prilikom sprovođenja određenih radnji.

Amoralizacija obezbeđuje osobi da se distancira od etičkih dilema.

Osoba ne objašnjava svoje postupke i odluke kao etički motivisane, već kao isključivo poslovne prilike, ističući ekonomsku dobit i interes. Ne ukazuje na etičke dimenzije problema ili kršenja zakona iako su one prisutne. Jedna od takvih odluka je prijem laptopa za učenike od strane neke političke partije koja na taj način obezbeđuje glasove na izborima od strane roditelja učenika te škole.

Racionalizacijama se odluke i postupanja pravdaju navođenjem dobre namere i pozitivnog budućeg ishoda, čime se pokušava opravdati dolazak do istog.

Postoji nekoliko vidova najčešćeg opravdavanja neetičnog postupanja:

Ignorisanje odgovornosti za posledice činjenja: „Da sam znala da će se taj poklon smatrati mitom, nikad ga ne bih uzela...”.

Neadekvatnost: „Mislila sam da se to tako radi. Nisam ni znala da takva vrsta poklona nije OK. Posebno što su slični pokloni već uručivani nastavnicima i direktoru škole.”

Preimenovanje: „Ma kakav mito!? Reč je o najobičnijem znaku pažnje i zahvalnosti.”

Normalizacija kroz pozivanje na ustaljenu praksu, tradiciju ili običaje: „Pa oduvek se tako kod nas u školi to radilo. Nije to ništa novo, šta se sada čudite, kao da prvi put vidite tako nešto?!”

Izazovi za razmišljanje

Pitajte učenike na koji način bi sledeće rečenice povezali sa prethodno navedenim i objašnjenim vrstama racionalizacija u praksi.

Primeri

„Rešićemo, znam čoveka koji će nam to završiti...”

„Imaš li nekog tamo da mi završi posao, da se ne cimam i gubim vreme na šalterima...?”

„Podmazaćemo i sve će biti rešeno...”

„Svaki čovek ima svoju cenu...”

Završni deo časa

Razgovarajte sa učenicima o osećanjima koja se kriju iza pojedinih stavova, a koja utiču na ponašanje ljudi. Pitajte ih na koji način bi se moglo uticati na promenu ovih osećanja i vraćanje poverenja građana u institucije sistema. Posebno se osvrnite na strah od odmazde i štetnih radnji kada ljudi prijave nezakonita postupanja pojedinaca, koji često dovodi do izostanka reakcije.

Ukažite na težinu borbe protiv korupcije u društvu, ali i na izbor svakog od nas da zadrži nadu u mogućnost promene. Takođe ukažite na obrasce ponašanja koji ne doprinose povećanju, već smanjenju korupcije.

Istaknite značaj uzbunjivača i nade kojom su vođeni bez obzira na štetne radnje.

Povežite njihovu hrabrost, posvećenost i odlučnost sa izjavom Vaclava Havela „Nada definitivno nije isto što i optimizam. To nije uverenje da će nešto ispasti dobro, već naša potpuna ubeđenost da to nešto ima smisla, bez obzira na to kako će na kraju ispasti.”

IV ČAS: PSIHLOGIJA

Uvodni deo časa

Instrukcija

Napišite na *flipchart* papiru ili tabli neke od izreka o stidu:

„Čega se pametan stidi, time se budala ponosi!“ (narodna poslovice)

„Gde je stida, tu je i poštenja!“ (narodna poslovice)

„Bestidni nema savesti, nesavesni nema stida!“ (azerbejdžanska poslovice)

Povežite ih sa teorijskim objašnjenjem u smernicama za djalog.

Pitajte učenike sa kojima radite u kojim situacijama se kod ljudi javlja stid. Neka navedu neku situaciju iz života kada su prekršili određena pravila ponašanja, ko im je skrenuo pažnju da takvo ponašanje nije u redu i da li su bili kažnjeni i na koji način.

Da li su kazne važne i zašto?

Smernice za dijalog

Pročitajte učenicima odlomak iz knjige „Otpor“ Ernesta Sabata

„Još jedna izgubljena vrednost jeste **stid**. Da li ste приметili da ljudi više nemaju stida, te se tako događa da u društvu časnih ljudi čovek može da sretne osobu optuženu za najgoru korupciju, koja pri tom ne skida osmeh sa lica, kao da je to najnormalnija stvar na svetu. U neka ranija vremena njegova porodica bi se od stida zatvorila u kuću, ali sada je sve jedno te isto i takvog tipa zovu da gostuje u TV programima, gde se prema njemu ophode kao prema gospodinu.“

Pomenite i izreku Jovana Dučića: „Ima naroda koji sve smeju, ali ne zato što se ničega ne boje, nego zato što se ničega ne stide...“

Pitajte ih da navedu nekoliko telesnih reakcija koje ukazuju na osećanje stida kod osobe.

Primeri: crvenilo u licu, prekidanje kontakta očima i gledanje u pod ili sa strane, bes.

Centralni deo časa

Smernice za dijalog

Koristeći teorijska objašnjenja, pokrenite dijalog.

Objasnite učenicima da se stid kao emocija javlja od najranijeg uzrasta, uz bes, tugu, radost, strah. Danijel Goleman u knjizi „Emocionalna inteligencija” pojašnjava da se reč *emocija* sastoji od glagola *motere*, koji uz prefiks *–e* podrazumeva kretanje ka subjektu, objektu.

Kad nam se neko dopada, želimo što više vremena da provedemo sa tom osobom i obrnuto.

Kada je reč o osećanju stida, on podrazumeva svojevrsnu unutrašnju kočnicu i povlačenje iz situacija u kojima bismo načinili štetu drugoj osobi ili društvu u celini.

Stid se razvija u nama pod uticajem okruženja, koje nas opominje šta nije „lepo” da činimo. Proizlazi iz uviđanja da smo učinili nešto nečasno i nedolično, da nismo adekvatno postupili u određenoj situaciji.

Sama pomisao na to da nismo u očima javnosti „dobro dete, dobri ljudi”, nakon izvršene radnje, dovodi do osećanja stida, a svest o tome koju štetu smo svojim ponašanjem naneli drugima prati osećanje krivice i kajanja.

Stid je čuvar dostojanstva, pristojnosti, (samo)poštovanja i podrazumeva razumevanje i toga šta smo neadekvatno učinili u određenoj situaciji. Ponekad, kada su ljudske radnje nesvesno preduzete, javlja se nakon uviđanja posledica do kojih je dovelo naše postupanje. Posledice mogu da budu lične, a mogu da se odraze na okruženje i društvo u celini, posebno kada je reč o koruptivnim radnjama.

Koruptivni oblici ponašanja podrazumevaju izostanak poštenja zarad ličnih interesa, na štetu javnog interesa, društva u celini.

Sve češće vidimo grafit na ulicama i u virtualnom prostoru: „Vratite sramotu u javni život...”.

Poruke ovog tipa reflektuju društvenu svest o tome da su društveno neprihvatljive situacije prilikom kojih, u trenutku kada se osobe koje su izvršile nezakonite radnje u javnom životu pozovu na odgovornost, kod njih ne

postoji reakcija stida. Neodgovorno i nezakonito postupanje zahteva javnu osudu, ukazivanje široj javnosti na posledice nezakonitih radnji po društvo u celini, efikasnu reakciju represivnih institucija i preuzimanje odgovornosti od strane tih osoba za učinjenu štetu.

Kada u društvu postoje takvi mehanizmi, možemo da kažemo da društvo neguje antikorupcijske stavove kod ljudi i štiti poštenje i odgovornost kao vrednosti društva.

Kao što roditelji ili staratelji prekore i kazne dete kada pogreši kako bi učilo iz svojih grešaka, važno je i da društvo neguje osećanje stida i sramote u javnom prostoru u situacijama kada odgovorna lica poriču odgovornost za svoja postupanja i nanetu štetu društvu.

Pitajte učenike koje reakcije su mogli da čuju/pročitaju u medijima od strane osoba koje su izvršile nezakonite radnje.

Primer izjave jednog od funkcionera: *„Ja sam mojima na auto-putu pre 15 dana objasnio - Ljudi, mnogo kradete! Da kraduckate pomalo, pa da vas tolerišem...!”*

Povežite ovaj primer sa „normalizacijom” koruptivnih oblika ponašanja, koja dovodi do toga da sve što isuviše često vidimo počinjemo da tretiramo kao normalno.

Pitajte ih šta su ostali mehanizmi odbrane uz najčešće racionalizacije kao najčešći vid i koja je njihova zaštitna funkcija za samu ličnost.

Navedite primere drugih mehanizama odbrane od stida i objasnite ih svojim rečima.

Primeri

Poricanje - izbegavanje razgovora o stvarima koje su za osobu nelagodne i neprijatne, jer predstavljaju udar na njihovu sliku o sebi i na samopoštovanje.

Napad kao odbrana - bes prilikom pozivanja na odgovornost dovodi do napada na osobu koja je ukazala na grešku u našem ponašanju i posledice iste. Odbrana ovog tipa štiti osobu od preplavljujućeg osećanja stida, koji takođe slabi njihovo samopoštovanje i sliku koju imaju o sebi.

Povlačenje - ljudi se povlače kada su suočeni sa stidom jer su tada kontakti sa drugim osobama neprijatni, jer se osećaju izloženo i ranjivo.

Završni deo časa

Instrukcija

Zamolite učenike da za kraj osmisle jednu poruku kojom se ukazuje na značaj stida, važnosti osude grešaka kako bi se podstaklo preuzimanje odgovornosti za radnje koje su ljudi preduzeli ili nisu, a bile su deo njihove dužnosti i zbog kojih je načinjena šteta.

Napravite zajednički pano od ispisanih poruka.

Nakon toga za kraj osmislite i jednu činkvinu, pesmu od pet stihova na sledeći način:

Prvi stih je reč kojom imenujemo neki oblik koruptivnog ponašanja (nepotizam, kronizam, mito i sl.).

Drugi stih čine dva prideva kojima se opisuje imenica iz prvog stiha.

Treći stih čine tri reči, odnosno glagoli kojima se dočarava radnja koja je imenovana u prvom stihu.

Četvrti stih čine četiri reči kojima se izražavaju osećanja ljudi koje pogađa ova pojava u društvu. Istaknite osećanja koja su u vezi sa stidom.

Peti stih čini samo jedna reč, kojom se suštinski povezuje i sažima prethodno rečeno - označava bit teme.

V ČAS: FILOZOFIJA, GRAĐANSKO VASPITANJE

ETIČKE DILEME

Uvodni deo časa

Instrukcija

Pre početka školskog časa prilagodite prostor za rad.

Ispred učeničkih klupa stavite dve stolice. Na jednu zalepite papir na kom piše NE, a na drugu papir na kom piše DA.

Nakon predstavljanja i prezentovanja ciljeva časa pojasnite šta su etičke dileme. Etičke dileme se javljaju u situacijama u kojima su suprotstavljene dve ili više vrednosti, a donošenje odluke o postupanju najčešće zahteva u trenutku odlučivanja izbor jedne od njih.

Najavite da ćete im pročitati nekoliko etičkih dilema. Na kraju čitanja svake dileme postavlja se pitanje vezano za postupanje osobe koja se suočava sa dilemom u opisanoj situaciji.

Izaberite dve dileme sa spiska ponuđenih za rad sa učenicima.

Nakon čitanja prve dileme razgovetno i polako, pitajte učenike da li su zapamtili sve detalje u navedenoj situaciji ili je neophodno da još jednom pročitate dilemu.

Svako ko želi da kaže svoje mišljenje o datoj situaciji treba da sedne na jednu od stolica sa ponuđenim izborom - Da ili Ne. U skladu sa izborom ponašanja, osoba treba da (od)brani svoj stav, obrazloži svoje mišljenje.

Učenici se smenjuju sa argumentacijom. Jedna po jedna osoba izlazi, zauzima svoj stav (bira stolicu) i obrazlaže svoj izbor. Pravilo je da učenici ne smeju da izlaze istovremeno ili da repliciraju učesnicima sa mesta. Imaju mogućnost govorenja isključivo sa pozicije jednog od datih izbora, samo kada izađu i sednu na izabranu stolicu.

Dok jedan po jedan učenik obrazlaže svoj izbor, vi im pomažete da u svom izboru prepoznaju vrednosti koje štite svojim izborom.

Na tabli nacrtajte T tabelu u skladu sa primerom tabele na ilustraciji. Sa leve strane uzglavlja slova T napišite *DA*, a sa desnog *NE*. Usmeravajte obrazloženja tako da oni u svojim izborima i argumentaciji zajedno sa vama definišu različite vrednosti i principe koje zastupaju izborom jedne od stolica na kojoj sede. Zapisujte vrednosti koje se kriju iza svake argumentacije izbora koji su napravili.

Kada svi učenici/ice koji učestvuju u rešavanju etičke dileme iscrpe svoje argumentacije i zajedno sa vama imenuju vrednosti a vi ih zapišete dovoljno za oba izbora, poentirajte da se sa leve i desne strane sada nalaze sve vrednosti koje su po njihovom viđenju mogućih izbora postupanja u datoj situaciji u sukobu.

Ponekad će se dogoditi da se ista vrednost nađe sa obe strane tabele, iz razloga što se na drugačiji način ta ista vrednost može zaštititi ili prekršiti u praksi kroz određeno postupanje.

DA	NE
HUMANOST SAOSEĆANJE SOLIDARNOS PODRŠKA	POŠTOVANJE ZAKONITOST JEDNAKOST NEPRISTRASNOST ODGOVORNOST

Za izbore koji su učenici/ice naveli, postavite pitanje učenicima da razmisle o mogućim posledicama za jedan i drugi izbor postupanja.

Posledice bi trebalo da sagledaju na individualnom nivou (one koje će direktno pretrpeti osoba i njena najbliža okolina); institucionalnom (uticaj ponašanja te osobe na ostale članove/ice kolektiva kojem pripada, bilo da je u pitanju radno mesto ili npr. školska zajednica) i posledice na nivou društva u celini.

Nakon sagledavanja mogućih posledica na sva tri nivoa oni jedni pred drugima svesno preuzimaju odgovornost svako za svoj izbor, ali i za moguće sankcije koje neki od tih izbora mogu da nose sa sobom.

Dodatne informacije za trenere i nastavni kadar

Tokom procesa rešavanja dileme može da se dogodi i da učesnici koji izađu i zauzmu jednu od stolica malo sede na toj stolici i daju jedno obrazloženje, a onda sednu na drugu stolicu i objašnjavaju zašto im je i taj izbor važan, odnosno zašto im je teško da donesu odluku. Kada im pomognete da prepoznaju vrednosti koje stoje iza jednog ili drugog izbora, biće im jednostavnije da vide koji je od ta dva prioritetniji. Lakoća u zauzimanju jedne pozicije će zavisi od toga kako proces promišljanja bude tekao za svakog od njih, a posebno nakon sagledavanja posledica oba izbora. Podsetite ih da je i u realnom životu uvek tako da se na kraju ne može sedeti na dve stolice i da je na kraju prilikom donošenja odluke nužan izbor jedne od njih.

U nekim životnim situacijama analiza etičke dileme može doprineti da se kroz traganje za pravednijom odlukom pronađe način da se izborom ponašanja uvažavaju obe sukobljene vrednosti iako to nije uvek moguće.

Primer

Direktor ima dilemu da li da dozvoli nastavnicima koja je samohrana majka da koristi službeni automobil naredna dva meseca kako bi u pauzi za ručak odvozila na terapiju zračenjem svog sina, koji je učenik škole, i vraćala se u školu na preostale časove.

S jedne strane, odobravanjem korišćenja službenog vozila u privatne svrhe on bi prekršio zakonitost, odgovornost, a s druge strane - uskraćivanjem istog veruje da bi ugrozio kolegijalnost i empatiju.

Analizom dileme, prepoznavanjem mogućih posledica oba izbora direktor u ovoj situaciji zaista može da pronađe rešenje kojim će uvažiti obe vrednosti koje su u sukobu.

On može da omogući nastavnicima da dobije solidarnu pomoć u skladu sa zakonom. Može i zajedno sa kolegama da pokrene akciju prikupljanja dodatnog novca kako bi se obezbedila sva neophodna sredstva za plaćanje taksija, kao i dodatni troškovi lečenja. Na taj način on će zaštititi vrednosti koje su pre traganja za ovim rešenjem bile u sukobu.

Završni deo časa

Nakon završene diskusije pitajte učesnike da li postoji neki dokument ili propis koji bi mogao da im pomogne u rešavanju dilema? Podsetite učesnike da dileme nemaju tačne i netačne odgovore, ali da, ukoliko želimo da budemo odgovorni, moramo biti svesni šta su naše obaveze i dužnosti u ulogama u kojima se nalazimo u životu. Odgovori na mnoga pitanja nalaze se u kodeksima ponašanja ili etičkim kodeksima, zakonima i ostalim propisima. Čak i ako odlučimo da postupimo protivno ovim odredbama kako bismo zaštitili vrednost koja je za nas prioritarna u datoj situaciji, moramo biti svesni posledica koje će naše postupanje izazvati i dovoljno svesni i poštteni da preuzmemo odgovornost za svoje izbore zajedno sa posledicama istih.

Prikažite adaptiran model odlučivanja Ralfa Potera⁷ iz priručnika „[Etika i integritet u javnom sektoru](#)“ na str. 71 i pojasnite razliku između deontološkog i teleološkog principa odlučivanja.

Povežite ovaj model sa načinom na koji ste rešavali etičke dileme.

Primeri dilema

> Dilema broj 1

Miloš je zamolio najbolju drugaricu iz razreda Anu da ubedi svog brata da pristane da mu njegovi roditelji plate uslugu statističke obrade podataka i pisanja diplomskog rada za njegovu sestru Milicu.

Anin brat koji je diplomirani psiholog je trenutno nezaposlen i drži privatne časove iz statistike. Iako naplaćuje časove, on se ne bavi pisanjem diplomskih radova za druge i ne radi statističku obradu za druge.

Milica je studentkinja završne godine Psihologije čije je prosek 9,8.

7. Ralf Potter je definisao četiri osnovna koraka u procesu odlučivanja. Nazvani su „Potterova kutija odlučivanja“. Prvi korak se sastoji iz razumevanja činjenica; drugi korak se sastoji iz prepoznavanja vrednosti koje su u sukobu; treći korak se odvija kroz primenu filozofskih principa i četvrti se odnosi na definisanje lojalnosti. Potter je lojalnost posmatrao iz ugla društvene odgovornosti. Sukob različitih vrsta lojalnosti (prema ličnim principima, osobama koje su nam nadređene u poslu i sl.) može da izazove tenziju prilikom odlučivanja.

Nakon prikupljanja podataka na terenu i započetog pisanja diplomskog rada, razbolela se i trenutno je u procesu oporavka od operacije tumora na mozgu. Miloš i njegovi roditelji žele Milici da olakšaju proces diplomiranja i izloženost stresu i naporu tokom oporavka.

Da li bi Ana trebalo da ubedi brata da pristane na ponudu?

> Dilema broj 2

Razredni starešina jednog razreda, koji predaje biologiju, predložio je roditeljima učenika da prikupe novac za obnovu fiskulturne sale. Sala godinama nije u upotrebi, a neophodna je deci. Njegov sin trenira odbojku van škole i nepostojanje fiskulturne sale u školi ga znatno usporava u napredovanju u odnosu na ostalu decu tog kluba. Na primeru svog sina uverio se u to koliko je fiskulturna sala važna za sticanje kondicije i adekvatan telesni razvoj dece.

Da li je nastavnik ispravno postupio kada je zamolio roditelje dece da sakupe novac za obnovu fiskulturne sale?

> Dilema broj 3

Miloš ima slabe ocene iz matematike. Ne dolazi na dopunsku nastavu, jer u vreme kada se ona organizuje u školi, on odlazi na fizikalnu terapiju zbog povrede koju je zadobio na času fizičkog. Nastavnik matematike ga je zamolio da ostane par minuta nakon časa da porazgovaraju.

Kad su ostali učenici napustili učionicu, nastavnik mu reče: „Znam da je najvažnije da se sada oporaviš i da zbog toga ne možeš da se uklopiš u termine održavanja dopunske nastave. Možeš li da pitaš roditelje da li bi im odgovaralo da ti ja održim par privatnih časova iz matematike kako bi uspeo da savladaš gradivo i popraviš ocene do kraja polugodišta? Za cenu ne brini, oko toga ćemo se tvoji roditelji i ja veoma lako dogovoriti. Ti o tome ne treba da brineš! Tvoje je samo da učiš!”

Da li je nastavnik ispravno postupio kada je uputio ovakav predlog Milošu?

VI ČAS: PSIHOLOGIJA

Instrukcija

Uvodni i centralni deo časa su isti kao i za čas broj IV, sve do pojašnjenja načina etičkog odlučivanja po modelu Ralfa Potera.

Završni deo časa

Objasnite Kolbergov razvoj moralne svesti koristeći se teorijom iz priručnika „[Etika i integritet u javnom sektoru](#)” (str. 75-77) i pojasnite učenicima da se, prema istraživanju Lorenca Kolberga, oko 68% ljudi zadrži na konvencionalnom nivou razvoja moralne svesti i postupa samo po zakonu, posebno u situacijama kada su mehanizmi detekcije razvijeni, a oko 30% ljudi dostigne postkonvencionlani nivo razvoja moralne svesti, koji im omogućava da kritički preispituju zakonski okvir, prvenstveno u situacijama koje zakon nije predvideo, ili koje su etički upitne. Ovi pojedinci pokreću izmene zakona vođeni pravednošću, ravnopravnošću, jednakošću, solidarnošću.

Oko 2% ljudi je spremno da istraje u borbi za etičke principe, da reaguje u situacijama kršenja zakona, čak i kada su suočeni sa mogućim štetnim radnjama, odmazdama usmerenim ka njima, njihovim bližnjima, uprkos manjku podrške od strane okoline, koja se pretvara u ćutljivu većinu, pa oni sami podnose teret odmazde sistema zbog građanske neposlušnosti.

U ovih 2% ubrajamo osobe koje nazivamo uzbunjivačima.

Pitajte učenike da li su čuli za neke od njih u Srbiji.

Navedite primer Ivana Ninića, koji je sa 15 godina izvršio proces uzbunjivanja u Srbiji, neki od primera iz vodiča za antikorupcijske časove ili sa portala [Pištaljka](#).

VII ČAS: USTAV I PRAVO GRAĐANA

TEMA: KORUPCIJA I VLADAVINA PRAVA

Uvodni deo časa

Instrukcija⁸

Objasnite učenicima značenje pojma korupcije koristeći teorijska objašnjenja.

Korupcija (lat. *Corruptio* – pokvarenost, truljenje, propadanje) dovodi do urušavanja javnog poretka, vladavine prava, kroz stvaranje takvih prilika u kojima dolazi do zloupotrebe službenog ili društvenog položaja ili uticaja radi sticanja koristi za sebe ili za drugoga.

Podsetite učenike da na najranijem uzrastu, kada im neko traži da učine nešto što nije OK, često izgovore: „Ne mogu, trulo mi je...“.

Centralni deo časa

Predstavite učenicima tri nivoa odgovornosti koji karakterišu društvo usmereno na prevenciju i borbu protiv korupcije u kojem institucije „rade svoj posao“ u službi građana.

Prvi nivo obuhvata poznavanje i poštovanje normativnih okvira od strane rukovodećih lica i zaposlenih u institucijama (domaćeg zakonodavstva i međunarodnih konvencija, uredbi, protokola, koji su u vezi sa prevencijom i borbom protiv korupcije), doslednu praksu institucija u skladu sa normativnim okvirom.

Drugi nivo podrazumeva rad preventivnih organa i civilnog društva na podizanju svesti i formiranju antikorupcijskih stavova građana.

Treći nivo se odnosi na efikasan rad represivnih organa, detekciju koruptivnih dela i primenu sankcija.

Smernice za dijalog i teorijski okvir

Za objašnjenje prvog nivoa, ispričajte učenicima da je prekretnicu za inkriminaciju koruptivnih radnji u Evropi napravio francuski Građanski zakonik

8. Izvor: <https://pistaljka.rs/webpage/8>

iz 1804. godine, koji je predviđao kažnjavanje korupcije u javnoj upravi, obuhvatajući dela počinjena u vezi sa obavljanjem službene dužnosti.

U [Građanskopravnoj konvenciji o korupciji iz 1999. godine](#) stoji da korupcija predstavlja veliku pretnju vladavini prava, ljudskim pravima i demokratiji, pravičnosti i socijalnoj pravdi, koči ekonomski razvoj i ugrožava pravilno i pošteno funkcionisanje tržišne privrede. Građanska prava u borbi protiv korupcije omogućavaju dobijanje pravične naknade licima koja su pretrpela štetu.

Konvencije su pravno obavezujući akti i svaka država potpisnica konvencija mora da ispuni obaveze koje konvencije nalažu. Uz Građanskopravnu konvenciju Saveta Evrope o korupciji i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC), koje je potpisala, Republika Srbija je ratifikovala i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala; Krivičnopravnu konvenciju Saveta Evrope o korupciji, Konvenciju Saveta Evrope o pranju, tražnji, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom.

Razvojem moderne državne uprave različiti oblici koruptivnog postupanja su inkriminisani kao krivična dela koja narušavaju poverenje javnosti u nezavisnost rada državnih službi. Rešavanje rizičnih situacija koje dovode do različitih oblika sukoba interesa sprečava pojavu korupcije i doprinosi očuvanju javnog dobra stavljanjem javnih interesa iznad privatnih. Ovakvo ponašanje čini osnovu poverenja građana u institucije sistema. Krivični zakonik definiše nezakonite radnje koje predstavljaju oblike koruptivnih dela, a Zakon o sprečavanju korupcije definiše dužnosti i odgovornosti lica koja su zaposlena u organima javne vlasti.

Da biste pojasnili antikoruptivnu praksu institucija, oslonite se na teorijska objašnjenja koruptivnih oblika ponašanja rukovodećih lica i zaposlenih u institucijama:

- „Krupna“ (politička) korupcija podrazumeva velike količine novca, trgovanje političkim uticajem, nezakonito finansiranje stranaka. Postoji među nosiocima visokih državnih funkcija i političarima koji poseduju političku moć i pravo donošenja političkih odluka.
- Sitna (administrativna) korupcija se događa na nižim nivoima državne službe kako bi se izbegle sankcije, ubrzao proces, a ponekad i pribavila protiv- zakonita korist. Odnosi se na javne službenike zaposlene u javnoj upravi zadužene za sprovođenje odluka, propisa i drugih mera koje

donose državni organi. Ljudi ovu korupciju mogu da iskuse više ili manje na dnevnom nivou, prilikom susreta sa službenicima zaposlenim u javnoj upravi, školama, bolnicama, policiji, lokalnim samoupravama, poreskim vlastima, itd.

- Zarobljena država - stanje u društvu u kojem institucije prestaju da rade u javnom interesu jer su zahvaćene ličnim interesima (političkih i privatnih ekonomskih grupa).

Prikažite formule koje pojašnjavaju kako korupcija nastaje i koje su prilike za visoku korupciju (korupciju unutar sistema).

I formula Roberta Klitgarda: **$K = M + D - JO$**

Postojanje **monopola**, širokih **diskrecionih** ovlašćenja rukovodilaca ili organa za upravljanje, bez postojanja mehanizama **javne odgovornosti** stvara pogodno tlo za korupciju.

II Razvojni program UN-a (UNDP), dopunio je ovu formulu:

$K = (M + D) - (A^9 + T + I)$, ukazujući na značaj postojanja transparentnosti i integriteta institucija.

Korupcija će se pojaviti ukoliko je korist dovoljno visoka da osoba zanemaruje visinu potencijalne kazne i ukoliko je verovatnoća detekcije niska. Zbog toga su mehanizmi detekcije i adekvatno postupanje represivnih organa veoma značajni u efikasnoj borbi protiv korupcije.

Prikažite model društvenog integriteta organizacije civilnog društva „Transparentnost Srbija“, adaptiran na osnovu modela Džeremija Pupa (Jeremy Pope), prilog broj 1.

Pojasnite na koji način ovaj model objašnjava postojanje preventivnih i represivnih mehanizama u društvu predstavljajući ih kao noseće stubove, od čije otpornosti na korupciju, efikasnog postupanja u slučajevima iste zavisi da li će jedno društvo dostići vladavinu prava, održivi razvoj i kvalitet života. U temelju su vrednosti, koje su pod budnim okom javnosti. Institucije treba da budu čuvari društvenih vrednosti i da uvek rade u korist javnog interesa.

9. A – accountability, javna odgovornost.

Istaknite učenicima značaj društvenih vrednosti, povezujući ih sa antikorupcijskim stavovima.

Pod društvenim vrednostima koje krase uređeno društvo koje se bori protiv korupcije podrazumevamo: odgovornost, zakonitost, posvećenost, poštenje, dostojanstvenost, savesnost, pravičnost, solidarnost, pouzdanost, ravnopravnost, ekonomičnost, efikasnost.

Mnoge od ovih vrednosti utkane su u principe dobrog upravljanja institucija, zaposlenih u njima.

Završni deo časa

Koncept „dobre uprave” razvijen je devedesetih godina prošlog veka od strane UN-a, Saveta Evrope i drugih međunarodnih organizacija. Ove organizacije su sačinile listu principa kojima javna uprava i javni službenici treba da se rukovode kako bi se uspostavili standardi dobre uprave. Povelja o osnovnim pravima Evropske unije (2000) dobro upravljanje prepoznaje kao jedno od osnovnih prava građana Unije. U Milenijumskoj deklaraciji, koju je 2000. godine usvojila Generalna skupština UN, dobro upravljanje se dovodi u vezu sa iskorenjivanjem siromaštva.

U Srbiji se pojam dobrog upravljanja uvodi kroz praksu reforme društva u skladu sa standardima Evropske unije. U Strategiji reforme državne uprave u Republici Srbiji iz 2004. godine, navodi se kao pojam „dobre vladavine”.

Nabrojte principe dobrog upravljanja (napišite ih na tabli ili predstavite na slajdu, kao deo svoje prezentacije). Podelite učenike u osam grupa i svakoj grupi dodelite jedan princip čiji naziv stoji napisan na A4 papiru. Zamolite ih da ga predstave kroz jednu zajedničku definiciju. Recite im da za to imaju pet minuta. Nakon toga, zalepite na pano u prostoru sve njihove definicije. Predstavite svaki princip, koristeći definicije iz priloga br. 2 i, zajedno sa učenicima, uporedite ih sa njihovim definicijama. Prodiskutujte na koji način bi svaki princip mogao još da se unapredi preciznijim definisanjem dužnosti zaposlenih u javnoj upravi, izabраних i postavljenih lica i svih ostalih zaposlenih u organima javne vlasti.

U zaključku naglasite da rad institucija baziran na ovim principima smanjuje priliku za korupciju, a povećava kontrolne mehanizme za sprečavanje korupcije.

VIII ČAS: SOCIOLOGIJA

Uvodni deo časa

Instrukcija

Pitajte učenike da navedu asocijacije na reč *kultura* i zapišite ih.

Centralni deo časa

Prikažite model etičke kulture od Nice Hidalgo, prikazanog u priručniku „[Etika i integritet u javnom sektoru](#)“ na str. 34 i objasnite na koji način se odgovornim ili neodgovornim postupanjem predstavnika institucija gradi negativna ili pozitivna slika o samoj instituciji i, samim tim, osnažuje ili urušava poverenje građana u institucije sistema. Povežite model sa asocijacijama koje su učenici naveli u uvodnom delu.

Smernice za dijalog i teorijska objašnjenja modela

Tri nivoa organizzazione kulture

(Adaptirano prema modelu kulture N. Hidalgo, 1993)

- Konkretni nivo kulture odnosi se na lako uočljive elemente, koji su u prvom planu: način govorenja, oblačenje, izgled radnog prostora, način konzumiranja hrane, pića, cigareta na radnom mestu, način korišćenja službenog vozila i tehničke opreme, način organizovanja proslava i sl.
- Nivo ponašanja prepoznavamo po profesionalnim ulogama koje postoje u službi, pravilima koja ih definišu, protokolima, kodeksima ponašanja, postojećem sistemu nagrađivanja, napredovanja, itd.
- Simbolički nivo uključuje sistem vrednosti, uverenja, radnu etiku, pogled na svet i sl.

Centralni deo časa

Pitajte učenike da sami navedu primere za svaki deo etičke kulture njihove škole i da ukažu na to šta nedostaje da bi slika o školi i ponašanju zaposlenih u njoj bila pozitivnija. Povežite njihove primere sa primerima karakteristika etičke kulture u školama navedenih u prilogu broj 3. Prokomentarišite kakva slika o zaposlenima u instituciji i o instituciji kao takvoj se gradi u javnosti na osnovu navedenih elemenata kulture.

Završni deo časa

Instrukcija

Podelite učenicima komadiće papira isečenog u trakice.

Zamolite svakog učenika da napiše jedno pravilo koje treba da se poštuje u školi kako bi slika o školi bila pozitivnija i kako bi se povećalo poverenje dece, mladih i roditelja u kvalitet rada institucije.

Napravite zajedničku listu pravila na *flipchart* papiru tako što ćete zalepiti sva pravila.

IX ČAS: USTAV I PRAVO GRAĐANA

TEMA: KORUPTIVNI OBLICI PONAŠANJA I ORGANIZOVAN SISTEM BORBE PROTIV KORUPCIJE

Uvodni deo časa

Instrukcija

Koriste prilog br. 4, pripremite slagalicu od prikazanih zakonskih odredbi koruptivnih dela, razdvajajući naziv pojave od objašnjenja.

Podelite učenike u pet grupa i svakoj grupi dajte isečene delove slagalice. Na svakom stolu za rad u grupama pripremite papir A4 i lepak, i zamolite učenike da spoje delove slagalice i zalepe ih na papir.

Za kraj, svakoj grupi podelite materijal u kojem su date sve odredbe da bi mogli da uporede svoju slagalicu i uoče eventualne greške.

Centralni deo časa

Instrukcija

Pitajte učenike da li znaju kako se meri korupcija u društvu i ko se time bavi.

Predstavite im informacije koje ćete ispisati pre časa na *flipchart* papiru ili *Power Point* prezentaciji i pojasnite značaj različitih načina merenja korupcije u društvu.

> Transparentnost Srbije

- Indeks percepcije korupcije (CPI), na godišnjem nivou rangira 180 zemalja po njihovom percipiranom nivou korupcije u javnom sektoru, u skladu sa procenama različitih eksperata i stavova ljudi iz poslovnog sveta u svakoj od tih zemalja. Indeks se kreće od 100 (bez korupcije), do 0 (visoka korumpiranost).

Više o tome: <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/istraivanja-o-korupciji/indeks-percepcije-korupcije-cpi>

- GCB (Global Corruption Barometer) - Globalni barometar korupcije predstavlja percepciju i iskustvo o sitnom podmićivanju i korupciji na visokom nivou. Uzimaju se u obzir stavovi građana i njihova svakodnevna iskustva.
- BPI Indeks davalaca mita (Bribe Payers Index - BPI) - percepcija davanja mita od strane kompanija u zemlji i izvan nje.

> Svetska banka

- CCI Control of corruption index - Indeks kontrole korupcije
- Pregledi preduzeća (percepcija i iskustvo)

Pojasnite razliku između preventivnih i represivnih institucija, koristeći model društvenog integriteta organizacije „Transparentnost Srbija“ iz priloga br. 1

Izazovi za razmišljanje

Pitajte učenike da li su čuli za neki zakon u našoj zemlji koji je usmeren na prevenciju i borbu protiv korupcije i ukoliko jesu pitajte ih na koji način bi primena zakona po njima mogla da se unapredi u Srbiji.

Smernice za dijalog

Navedite sledeće zakone:

- Zakon o sprečavanju korupcije;
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

Napomenite da ovaj zakon uvodi kao obavezu za određene institucije postojanje minimum jednog oficira za vezu radi ostvarivanja saradnje i efikasnijeg dostavljanja podataka određenih organa i organizacija Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštva za suzbijanje korupcije u cilju krivičnog gonjenja za krivična dela propisana ovim zakonom.

U Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštva za suzbijanje korupcije mogu se formirati udarne grupe, sa ciljem da rade na otkrivanju krivičnih dela koja su predmet rada udarne grupe, a oficiri za vezu postaju deo sastava udarne grupe, uz njihovu saglasnost i saglasnost rukovodioca organa iz kojeg se imenuje zaposleni.

Dodatne informacije za nastavnike/ice

Institucije u kojima postoje oficiri za vezu:

- Uprava carina
- Narodna banka Srbije
- Agencija za privredne registre
- Republički geodetski zavod
- Republički fond za PIO
- Republički fond za zdravstveno osiguranje
- Republička direkcija za imovinu RS
- Centralni registar depa i kliring hartija od vrednosti
- Poreska uprava – Poreska policija
- Uprava za sprečavanje pranja novca
- Uprava za javne nabavke
- Državna revizorska institucija
- Agencija za sprečavanje korupcije

Specijalizovani tužioci za borbu protiv korupcije (44), kao i šest finansijskih forenzičara, raspoređeni su u četiri regionalna odeljenja viših javnih tužilaštava u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kraljevu, u skladu sa početkom primene Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i terorizma.

Izazovi za razmišljanje

Pitajte učenike da li znaju u kojim međunarodnim telima usmerenih na borbu protiv korupcije je naša zemlja članica. Postavite im pitanje koja je uloga međunarodnih aktera kada je reč o sprečavanju korupcije i borbi protiv nje. Proverite znaju li da navedu neki primer značajnog uticaja međunarodnih aktera na unapređenje mehanizama za prevenciju korupcije ili borbu protiv nje u Srbiji.

Smernice za dijalog

Prikažite na *flipchart* papiru informacije o učešću Srbije u inicijativama za borbu protiv korupcije (pre početka predavanja zapišite ih na jednom od *flipchart* papira).

- Grupa država za borbu protiv korupcije (GRECO)
- Program Saveta Evrope protiv korupcije i organizovanog kriminala u Evropi (PACO) u jugoistočnoj Evropi (OCTOPUS)

- Antikorupcijska inicijativa Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope (SPAI)
- Izabrani komitet eksperata Saveta Evrope za evaluaciju mera za sprečavanje pranja novca (MONEYVAL)
- Proces saradnje zemalja u jugoistočnoj Evropi (SEECp)
- Program Međunarodne trgovinske komore za borbu protiv korupcije

Završni deo časa

Instrukcija

Pitajte učenike da li misle da svako od nas može da utiče na smanjenje korupcije i na koji način.

Porazgovarajte sa njima o tome da li prepisivanje na časovima, prodaja i kupovina testova za maturu, korišćenje bubica prilikom polaganja ili neke druge pojave kojima su i deca i mladi koruptivna dela i koje su posledice ovih ponašanja u budućnosti.

PRODISKUTUJTE
ZAJEDNO SA NJIMA
NA OSNOVU ODGOVORA
KOJI VAM BUDU DALI.

X ČAS: SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Izaberite odlomak iz nekog od navedenih književnih dela, u kojima su opisani koruptivni oblici ponašanja.

Milovan Glišić, „Glava šećera“;
 Radoje Domanović, „Vođa“ i „Danga“;
 Onore de Balzak, „Čiča Gorio“;
 Branislav Nušić, „Gospođa ministarka“;
 Nikolaj Vasiljevič Gogolj, „Revizor“.

Pogledajte prilog br. 5, u kojem su prikazani nagrađeni literarni radovi dece i mladih iz osnovnih i srednjih škola. Možete i njih da iskoristite za rad na času, povezujući „slike koje govore 1000 reči“ sa opisanim pojavama u književnom delu.

Uvodni deo časa

Napišite na tabli reč korupcija i pitajte učenike koje asocijacije imaju kada čuju ovu reč.

Predstavite im formulu korupcije Hauarda Vitona:

$$K = P - LEN / PI$$

Korupcija (**K**) se javlja tamo gde postoji prilika (**P**), a nema ličnih etčkih normi (**LEN**), odnosno profesionalnog integriteta (**PI**).

Pojasnite zancenje pojmova u navedenoj formuli (pogledaj str.38).

Centralni deo časa

Smernice za dijalog

Osvrtom na koruptivne oblike ponašanja opisane u jednom od književnih dela treba da podstaknete dijalog učenika na ovu temu.

Izdvojte delove teksta iz književnog dela „Glava šećera” Milovana Glišića koji ilustruju koruptivne oblike ponašanja. Navodeći pojedine odlomke ovog dela, razgovarajte sa učenicima o značenju pojma *korupcija* (truljenje, propadanje, kvarenje...).

Izdvojte prikaz lika Crnog Deteta, koje je metafora „društvenog zla”. Pojasnite na koji način simbolično „Glava šećera” stvara vezu između realnog i idealnog sveta i zašto je kao takva simbol sredstva koruptivnih oblika ponašanja u društvu. Ukažite na delove teksta u kojima ona predstavlja mito koje kapetan uzima od seljaka i odslikava pljačku naroda. Razgovarajte i o uticaju tradicije („ista glava šećera”) i normalizaciji mita u regulisanju odnosa među ljudima – „Kod kapetana ne može da se ide bez glave šećera”.

Pitajte učenike da li je problem samo u osobi koja daje mito ili i u osobi koja mito prima.

Šta znači narodna izreka „Mito i magarcima konjsko sedlo meće”?

Osvrnite se i na lik Radana Radanovića, koji očajnički pokušava da se izvuče iz zelenaške mreže. Ukažite na koruptivne oblike ponašanja. Razgovarajte o liku kapetana i Đuke iz ugla njihovih profesionalnih uloga. Izdvojte delove teksta u kojima se dočarava na koji način je Đuka kao policajac svojim postupanjem ugrozio profesionalni i institucionalni integritet.

Izazovi za razmišljanje

Pitajte učenike šta bi mogla da znači izreka Milovana Glišića „Svaki narod ima vlast kakvu zaslužuje”.

Na koji način građani mogu da utiču na predstavnike vlasti? Đuka bi mogao, kao policajac, da zaustavi ovakve oblike ponašanja, ali on zavisi od kapetana. Zašto se kmetovi nisu pobunili?

Završni deo časa

Predstavite učenicima prilog br. 1, Model društvenog integriteta organizacije „Transparentnost Srbija” i ispričajte im na koji način preventivne i represivne mere, institucije koje ih sprovode mogu da utiču na smanjenje korupcije u društvu.

Model društvenog integriteta

Društveni integritet se odnosi na funkcionisanje institucija u skladu sa društvenim vrednostima koje čine njegovu osnovu. Model prikazuje međuzavisan odnos institucija i ostalih aktera u društvu, koji čine noseće stubove društva. Slabljenjem i urušavanjem jednog od stubova dodatno će se opteretiti i ugroziti stabilnost i funkcionisanje preostalih stubova, a slabljenjem više njih urušiće se vladavina prava, kvalitet života građana i mogućnost održivog razvoja. Osobe koje su zaposlene u organima javne vlasti i njihovi rukovodioci načinom obavljanja svojih profesionalnih uloga i vršenjem dužnosti mogu da doprinesu zaštiti ili kršenju vrednosti jednog društva, osnaživanju ili slabljenju svakog od prikazanih stubova čiji su deo.

Prvi stub snažnog društvenog integriteta čini legitimno izabrana zakonodavna vlast, oformljena nakon slobodnih i poštenih izbora, u kojima je zajamčeno davanje opšteg, jednakog, slobodnog, tajnog i neposrednog prava glasa. Prvi stub karakteriše kontinuirano unapređivanje antikorupcijskog zakonskog okvira. Podrazumeva postojanje efikasnih mehanizama kontrole, kojima se ograničava moć zaposlenih u organima javne vlasti, kao i efikasnih mehanizama za utvrđivanje odgovornosti prilikom kršenja istih.

Drugi stub čini izvršna vlast, koja dosledno i nepristrasno sprovodi zakone, prevenirajući koruptivne oblike ponašanja u društvu. Omogućena je tržišna konkurencija u privatnom sektoru, a javne nabavke su transparentne.

Treći stub čini nezavisno sudstvo, koje uz druge represivne organe efikasno i efektivno primenjuje represivne mere u borbi protiv korupcije. Revizorski organi nezavisno obavljaju kontrolu trošenja javnih sredstava i upravljanje javnom imovinom i izveštavaju Parlament i građane.

Nezavisni državni organi slobodno kontrolišu zakonit rad ostalih državnih organa.

Mediji imaju slobodan pristup informacijama i slobodno izveštavaju i informišu građane. Omogućena je participativnost i sloboda govora civilnog društva i građana. Efektivan je kontrolni uticaj međunarodnih aktera koji prate, sprovode međunarodne ugovore i daju smernice za unapređenje rada državnih organa - prvenstveno zakonodavne i sudske vlasti.

Osnaživanjem društvenog integriteta smanjuju se prilike za korupciju. Snažan društveni integritet utemeljen je na snažnim društvenim vrijednostima, koje su zaštićene u praksi adekvatnim funkcionisanjem institucija, čiji je rad transparentan i pod budnim okom javnosti.

XI ČAS: ČAS ODELJENSKOG STAREŠINE

Uvodni deo časa

Instrukcija

Predstavite se i pojasnite osnovne pojmove o korupciji. Kroz primere iz prakse posebno istaknite razliku između nepotizma, kronizma, kleptokratije, mita.

Nepotizam - favorizovanje rođaka prilikom odlučivanja.

Kronizam - favorizovanje kumova i prijatelja prilikom odlučivanja.

Kleptokratija - složenica koja je nastala od grčkih reči *kleptos* /κλέπτης/ = lopov i *kratos* /κράτος/ = vlast, država; njom se označava vladavina lopova. Opisuje stanje u državi u kojoj je politička korupcija dostigla takve razmere da je prešla u sistemsku korupciju. Politički moćnici raspolažu javnom imovinom kao svojim privatnim vlasništvom, upravljaju prihodima na način da usmeravaju kapital ka sebi i sa njima povezanim licima.

Mito - označava praksu kojom se svesno vrši uticaj na ponašanje osobe na poziciji moći odlučivanja ili delovanja sa namerom ostvarenja usluga ili prava, a nuđenjem novca ili neke druge nagrade.

Mito se daje u tajnosti, a krivična odgovornost obuhvata osobe koje primaju i one koje daju mito, kao i one osobe koje pomažu primanje mita, neovisno da li se mito daje pre ili nakon ostvarenja usluge ili prava osobe koja ga nudi i daje kako bi ostvarila istu/e.

Pročitajte im i kreativan opis jednog od koruptivnih oblika ponašanja, koji zovemo MITO:

MITO (Mitus) je biljka iz porodice Korupcija (Coruptia), koja cveta u svim delovima Nacionalnog parka Srbija, a čiji plodovi rastu i dozrevaju po torbama, gajbama, flašama, džepovima i kovertama koje dolaze u jazbinu Podmitljivog Lekara, a koje on vredno prikuplja i skladišti. To su, dakle, neobični i različiti plodovi. Razlikujemo ih prema formi u kojoj se pojavljuju, pa su tako najpopularnije dve forme: Kovertirani Mito (Mitus Covertus) i Flaširani Mito (Mitus Becrius). Jedna od retkih biljaka kojoj smeta sunčevo svetlo. Najbolje uspeva u senci, u zamračenim delovima Nacionalnog parka Srbija. Tek u poslednje vreme se može videti i na otvorenom, usred bela dana.“

Izvor: (Dragoljub Ljubičić Mićko, Nacionalni park Srbija)

Za kraj uvodnog dela odigrajte sa učenicima igru asocijacija. **Pripremite za izabrane pojmove dovoljno reči kojima se kroz igru asocijacija pojmovi mogu pogađati otvaranjem polja iza kojih se kriju. Primere za pripremu igre asocijacija možete pogledati u prilogu br. 7.**

Centralni deo časa

Instrukcija

Podelite učenike u nekoliko grupa, tako da u svakoj bude pet-šest učenika. Zamolite svaku grupu da za 15 minuta osmisli trominutni skeč koji prikazuje situaciju u čijem je fokusu neki od koruptivnih oblika ponašanja.

Završni deo časa

Svaka grupa ima tri minuta za predstavljanje skeča. Nakon svakog predstavljanja, posmatrači imenuju oblike koruptivnih radnji prikazanih u skečevima.

Za kraj pitajte učenike na koji način možemo da se borimo protiv korupcije. Predstavite im na slajdu model društvenog integriteta organizacije „Transparentnost Srbija” i pojasnite značaj preventivnih i represivnih institucija.

XII ČAS: LIKOVNA KULTURA

Uvodni deo časa

Instrukcija

Pripremite stolove tako što ćete spojiti po dva. Za radionicu pripremite odštampan materijal sa formulama korupcije i definicijama različitih pojava oblika iste. Za svaku temu spremite i neki adekvatan isečak iz novina ili neki deo od teorijskih priloga unutar ovog vodiča, u kojem se obrađuju pojava oblici korupcije.

Kao uvodnu aktivnost možete da koristite i *Power Point* prezentaciju na kojoj ćete prikazati nagrađene radove dece i mladih prikazane u prilogu br. 6.

Podelite učenike u pet grupa.

Svaka grupa na stolu za kojim sedi dobija temu koju treba da istraži i štampani materijal koji ukratko pojašnjava neke od pojmova u vezi sa tom temom, a koje grupa treba nakon istraživanja da prikaže tehnikom kolaža, crteža, stripa ili nekog drugog likovnog izražavanja.

Za svaku temu pripremite kraća objašnjenja i primere.

I grupa dobija temu: Korupcija u obrazovanju

II grupa: Vrednosti koje se urušavaju postojanjem korupcije u obrazovanju

II grupa: Uzbunjivači - osobe koje prijavljuju korupciju u obrazovanju

IV grupa: Institucije koje su najznačajnije u efikasnoj borbi protiv korupcije

V grupa: Uloga građana u prevenciji korupcije u obrazovanju

Centralni deo aktivnosti

Grupe rade na svojim zadacima 20 minuta.

Završni deo aktivnosti

Svih pet panoa postavite u prostoru ukrug, u dovoljnim razmacima, koji su toliki da ispred svakog panoa može da se okupi po jedna grupa dece koja je učestvovala u izradi panoa. Organizujte sa učenicima „galerijsku šetnju“. Svaka grupa staje ispred panoa koji je označen rednim brojem koji sledi nakon njihovog rednog broja grupe (grupa br. 1 staje ispred panoa br. 2, grupa br. 2 ispred panoa br. 3 itd. Imaju dva minuta da pogledaju prikaz na datom panou i razmisle o svojim utiscima. Nakon toga se pomeraju u prostoru u pravcu kazaljke na satu i za svaki naredni pano ispred kojeg staju imaju po dva minuta da ga pogledaju. Galerijska šetnja se završava kada se vrate do panoa od kojeg su započeli šetnju. Nakon toga se svi vraćaju u svoje grupe. Diskutujete o onome što su uvideli na panoima i o zaključcima koje su dobili nakon ove aktivnosti.

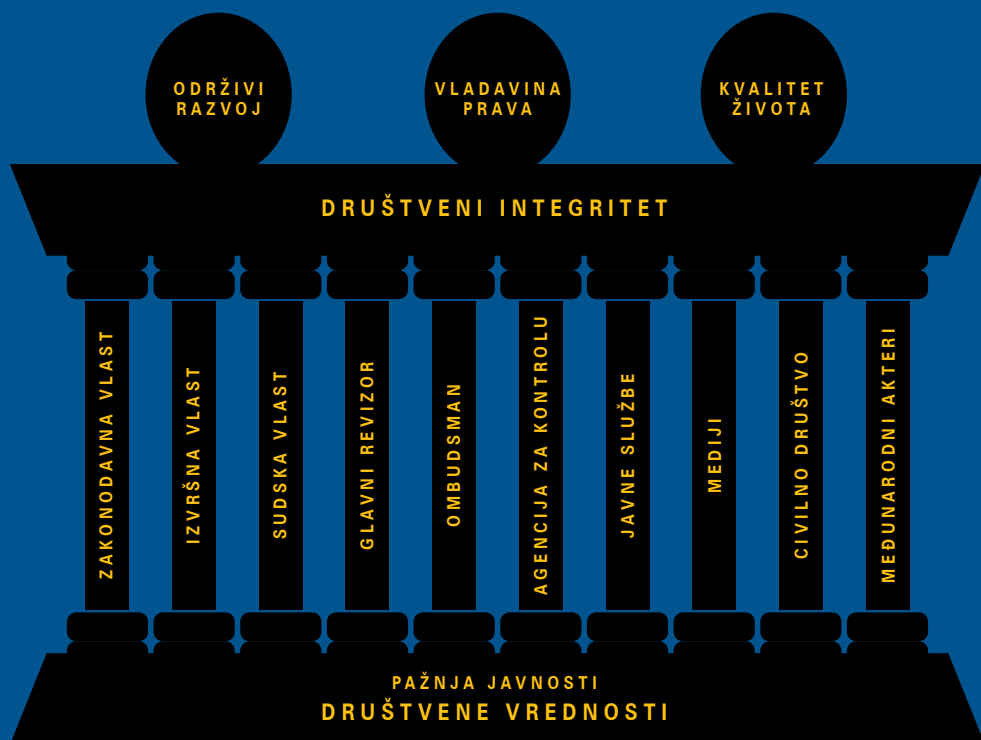

III DEO

PRILOZI ZA RAD

PRILOG BROJ 1.

Model društvenog integriteta

Adaptirano od strane organizacije „Transparentnost Srbija“ prema izvornom modelu: *Confronting Corruption. The elements of National Integrity*, Jeremy Pope, Transparency International, Source Book 2000, Chapter 3, page 23,

PRIOLOG BROJ 2

Principi dobrog upravljanja

Vladavina prava podrazumeva pravične zakonske okvire i nepristrasnu primenu zakona u praksi. Primena principa vladavine prava predstavlja stvarni pokazatelj demokratije i kvaliteta javnog upravljanja. Podrazumeva potpunu zaštitu ljudskih prava i sloboda. Zasnovana je na nezavisnom i nepristrasnom funkcionisanju svih državnih institucija, naročito nezavisnog sudstva, te delotvornog sprovođenja antikoruptivnih mera.

Odgovornost kao princip dobrog upravljanja podrazumeva izvesnu kontrolu funkcionisanja zaposlenih u organima javne vlasti na očuvanju kvaliteta u postupcima kreiranja i pružanja javnih usluga. Insistiranje na odgovornosti javnih službenika u radu organa javne uprave praćeno je zakonskom regulativom, etičkim kodeksima i drugim instrumentima podizanja svesti o javnom značaju rezultata rada. Na engleskom jeziku, dva termina pogoduju opisu javne odgovornosti. Prvi je *responsibility* (sposobnost da se odgovori na pitanja javnosti), a drugi *accountability* - sposobnost da se građanima polože računi za odluke koje su donesene i radnje koje su preduzete ili nisu, a deo su odgovornosti zaposlenih u organima javne vlasti, odnosno lica koja raspolažu budžetom građana. Polaganje računa pretpostavlja postojanje mehanizama koji omogućavaju da javni službenici i politički čelnici odgovaraju za svoje postupke i korišćenje javnih sredstava. Odluke i aktivnosti koje se preduzimaju treba da su usklađene sa potrebama članova zajednice i usmerene na poboljšanje njihovog kvaliteta života i uslova za rad u lokalnoj zajednici.

Transparentnost je princip koji treba da obezbedi vidljivost i javnost rada organa, rukovodstva i svih javnih službenika. Otvorenost i transparentnost obezbeđuju slobodan pristup informacijama od javnog značaja i uvid u vođenje javne administracije. Podrazumeva postojanje instrumenata za praćenje procesa donošenja odluka, koji građanima omogućavaju da budu upoznati sa formalnim i materijalnim propisima primenjenim u nekoj konkretnoj proceduri za ostvarenje njihovih prava. Sloboda medija je važan način postizanja transparentnosti u društvu. Podrazumeva slobodan protok informacija, kao i dostupnost istih.

Participativnost, participativna administracija omogućava uključivanje građana u proces odlučivanja u lokalnoj zajednici. Podrazumeva višestruke oblike komunikacije između organa javne uprave i građana, učešće u donošenju zakona, odluka.

Konsenzualnost podrazumeva usklađivanje različitih interesa u društvu u pravcu javnog interesa i javnog dobra. Uključuje mišljenje građana kroz javne rasprave zakona, npr. i širu i dugoročnu perspektivu održivog razvoja i promišljanje načina na koje je moguće postići te ciljeve u takvom okruženju.

Pravičnost isključuje favorizaciju u svim pojavnim oblicima kao devalorizaciju sistema etičkih vrednosti, glavne karakteristike dobre javne uprave. Vladavina prava osigurava pravičnost, nepristrasnost i predvidljivost.

Inkluzivnost podrazumeva donošenje zakona, odluka kojima se kreiraju jednake šanse i mogućnosti za svakog građanina da unapredi svoje blagostanje i kvalitet života, posebno za grupe koje karakteriše nejednaka startna pozicija u društvu ili različitost druge vrste. Ova pozicija podrazumeva specifične oblike podrške sistema i promena koje vode uklanjanju svih vrsta barijera koje ometaju uključivanje i ravnopravno učešće i život.

Efikasnost podrazumeva ostvarenje ciljeva uz najbolje korišćenje resursa.

Efikasne institucije postižu rezultate koji odgovaraju potrebama društva uz ekonomično korišćenje resursa. Rad je usmeren na održivo korišćenje prirodnih resursa i zaštitu okoline.

Efikasnost i efektivnost se odnose i na to da je za zaposlene u organima javne vlasti i njihove rukovodioce važno da ostvare zacrtane ciljeve. Izbor ciljeva i njihovo ostvarivanje su ključna merila uspešnosti organa uprave u realizaciji njihove misije. Efektivnost (delotvornost) je povezana sa prethodnim principima efikasnošću i ekonomičnošću. Podrazumeva ostvarivanje prava i pravnih interesa građana u zakonskom roku sa što manje utrošenih resursa. Delotvorna javna uprava izbor ciljeva usklađuje sa procenjenim potrebama lokalne zajednice i svojim delovanjem u praksi obezbeđuje njihovo maksimalno ostvarenje korišćenjem raspoloživih resursa.

PRIOLOG BR. 3

Primeri karakteristika etičke kulture u školama

1. Način komuniciranja na relaciji direktor škole - roditelji - nastavnici – učenici
2. Etička uverenja i stavovi, poruke koje zaposleni u školi šalju učenicima, a koje se tiču uspeha u životu
3. Načini organizacije proslava i načini obeležavanja događaja kada se tradicionalno kupuju pokloni (obeležavanje Osmog marta, prelazak na predmetnu nastavu, tj. rastajanje od učiteljice i slično
4. Kozumiranje cigareta u krugu škole, koje nije u skladu sa propisima
5. Nabavka i konzumiranje hrane, pića za vreme proslava u školi
6. Važnost vremena (dolazak/odlazak sa posla; pauze)
7. Simboli koji se koriste, npr. slika predsednika sa obeležjima političke partije
8. (Ne)postojanje etičkog kodeksa
9. Organizacija i naplaćivanje pripremnih časova za polaganje ispita ili naplaćivanje privatnih časova učenicima kojima nastavnici predaju u školi
10. Doživljaj rukovodstva škole i odnos roditelja prema direktoru ili članovima školskog odbora
11. Sistem nagrade i kazne
12. Način odevanja
13. Korišćenje službenih vozila, tehnike
14. Nagle neuobičajene promene životnog standarda nakon dolaska na položaj
15. Korišćenje hemijskih olovaka sa obeležjima političkih partija
16. Nedovoljno jasni kriterijumi za zapošljavanje nastavnika; nepostojanje objavljenih konkursa
17. Načini organizacije izleta, ekskurzija
18. Kršenje pravila i procedura bez izricanja disciplinskih mera
19. „Poklanjanje ocena“
20. Način prikupljanja „đačkog dinara“ i načini korišćenja istog
21. Načini promovisanja udžbenika i prijema donacija izdavačkih kuća
22. „Dozvoljeno prepisivanje“ (pružanje pomoći učenicima prilikom izrade testova) kako bi se ostvario što bolji rezultat na završnom ispitu
23. Vršenje pritiska na supervizora koji ukazuje na prepisivanje ili pokušaji podmićivanja da „zažmuri na jedno oko“

PRIOLOG BROJ 4

Oblici koruptivnog ponašanja (za slagalicu koju ćete koristiti u radu, tokom časova koje budete izabrali).

Pored navedenih opisa koruptivnih oblika ponašanja, za pripremu slagalice za rad sa učenicima možete da koristite opise i ostalih krivičnih dela korupcije iz Krivičnog zakonika RS za koje procenite da su u većoj meri povezana sa temom o kojoj ćete razgovarati sa učenicima.

Mito

Nuđenje, davanje, primanje ili traženje nečega vrednog kako bi se uticalo na rad službenika u vršenju njegovih javnih ili zakonskih dužnosti.

„Praksa kojom se na lice koje može doneti odluku ili delovati u ime drugih na osnovu svog ovlašćenja ili položaja utiče kroz plaćanje ili nuđenje novčane nadoknade kako bi to lice donelo odluku ili preduzelo meru koju u suprotnom ne bi donelo ili preduzelo.”

Pronevera javnih fondova (eng. *Embezzlement*)

Prisvajanje sredstava ili imovine poslodavca, kompanije ili vlade, ili zloupotreba poverenog novca ili imovine. Ujedinjene nacije definišu ovu pojavu kao „krađu resursa od strane osobe kojoj su povereni vlast i kontrola nad bilo kojom vrednošću”. Ovakav oblik korupcije može uključivati javne službenike, kao i fizička lica/kompanije.

Favorizovanje

Praksa davanja posebnog tretmana osobi ili grupi. Kada se zasniva na srodstvu - *nepotizam*, a favorizacija prijatelja, kumova se naziva *kronizam*.

Patronaža

Primenjivanje askriptivnih svojstava (dobijenih rođenjem) u procesu odlučivanja o javnom interesu, zloupotreba položaja za ličnu korist i korist rođaka, prijatelja, kumova, članova političkih stranaka, uz ilegalno korišćenje javnog dobra, usluge ili druge gratifikacije. Javlja se pri nepotizmu, kronizmu, kljentalizmu.

Iznuđivanje (eng. *Extortion*)

Pribavljanje imovine od drugog lica putem primene stvarne ili navodne sile, pretnji ili zastrašivanja, kojim se neko prisiljava da deluje na određen način.

Klijentilizam

Političko pokroviteljstvo - razmena političkih odluka za izbornu ili neku drugu podršku tako da službenik donosi odluke u korist klijenata čiju podršku očekuje.

Uključuje raspodelu javnih sredstava u korist određene grupe birača, zapošljavanje ljudi mimo konkursa kako bi se osigurala njihova podrška unutar stranke ili tela javne vlasti, ustupanje javnih resursa ljudima od kojih se potom traži neka usluga.

Trgovina uticajem (*Influence peddling*)

Često se opisuje kao „kriminal belog okovratnika“. Izvršioci mogu biti ljudi na visokim položajima, koji imaju vlast i uticaj, tajkuni, direktori, pa i novinari.

Potrebno je dokazati da je u radnjama osumnjičenog postojao proces u kom je on koristio svoju funkciju, društveni položaj ili uticaj da bi za nagradu ili neku drugu korist posredovao u tome da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja.

Prevara (eng. *Fraud*)

Ponašanje osmišljeno kako bi se pribavila lična korist ili korist za treće lice.

Zloupotreba diskrecionog prava

Podrazumeva ovlašćenje donosioca odluke da napravi izbor između više raspoloživih mogućnosti. Određen stepen ovakvog načina odlučivanja ponekad je neizbežan jer zakon ne može uvek da predvidi sve moguće životne situacije. Važno je da proces bude vođen na način da se ne ugrožava javni interes. Zloupotreba diskrecionog prava javlja se kada neko koristi poverena ovlašćenja kako bi davao nezasluženi preferencijalni tretman bilo kojoj grupi ili pojedincima ili diskriminisao bilo koju grupu ili pojedince za ličnu korist.

Zloupotreba javnih resursa i fondova

Neovlašćeno korišćenje materijalnih i ljudskih resursa (zloupotreba kroz potrošnju onoga što je u javnom vlasništvu ili se finansira iz javnih prihoda), npr. održavanje političkih skupova u obrazovnim institucijama. Uz nju se javlja i otuđivanje javne imovine (*theft*).

Zloupotreba službenog položaja

Službeno lice iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog službenog ovlašćenja ili nevršenjem svoje službene dužnosti pribavlja sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu kakvu korist, a trećem licu nanosi štetu ili teže povredi njegova prava.

PRILOG BR. 5

Nagrađeni literarni rad za osnovnu školu za učenike i učenice osnovnih škola u Srbiji koji je sproveo Institut za evropske poslove, u okviru projekta „Mladi protiv korupcije“, uz podršku Biroa za međunarodnu borbu protiv narkotika i sprovođenje zakona SAD i Ambasade SAD u Beogradu.

MOJA TEOREMA

*Za korupciju sam čula na televiziji
A često je pominju mama i tata
Nisam razumela šta sve to znači
I da li je opasna poput rata.
Možda sam ja još uvek mala
I nisam dorasla ovoj priči
Ali meni ta korupcija
Veoma na matematiku liči.
Ako se saberu funkcije i novac
Pa zatim podele diplome i vlast,
Množe se vile i apartmani
A oduzimaju sloboda i čast.
Zato u izrazu korupcija
Za mene više nepoznatih nema
Zlo i korupcija su jednakost
I to je moja teorema*

Autorka

Dragana Đorđević, učenica VI-3

Osnovne škole „Ljupče Španac“ iz Bele Palanke
(dobitnica **prve nagrade Literarnog konkursa**)

STOP KORUPCIJI

*Svako ima pravo
Tvoj pošten glas da čuje,
Otkada je sveta
Podmitljivost sreću truje.
Korupcija kvari
Od davnina ljude
Roditelji,
Učite dete
Pokvareno da ne bude.
Cilj neka plemenit bude
I kada si ljut na ljude,
Jednom kada svoj ugled pogaziš
Iz poštenog čoveka u podmitljivog prelaziš.*

Autorka

Đurđa Noveljić, učenica V-1
Osnovne škole „Laza Kostić” iz Novog Beograda
(dobitnica **druge nagrade Literarnog konkursa**)

KORUPCIJA

*Gledao sam stare ljude dok maramom lice brišu,
Kako tuže svoju sudbu, proklinju je i uzdišu:
„Teška li je ova starost, trebaće mi puno para,
pritisla me neka bolest, moram ići kod lekara”.
Slušao sam i studenta kako svome drugu kaže
uskoro će doći vreme treba ispit da polaže.
Sa znanjem je nešto tanak, pa bi malo da podmaže,
da se mnogo ne namuči, novčanik bi da pokaže.
Korupcija – podmitljivost i moralno posrnuće,
gubitak je čovečnosti, negativno dostignuće.
Bilo da je bela, crna ili siva,
jednaka je katastrofi, za duševnu bol je kriva.
Javila se mnogo davno, izronila iz pećine,
ščepala je mnoge ljude, povukla ih u dubine.
Širila se vekovima, kao bolest poput kuge,
mora joj se doskočiti, sprečiti je, nema druge.
Srbija je lepa zemlja, bogata i blagorodna,
raj zemaljski za poštene, za radnike vrlo plodna.
Sprećićemo korupciju, ima snage, ima volje,
onda će nam svima biti puno lepše, puno bolje.
Trebaju zakone pooštriti, ljudima savest probuditi,
korumpirane i moralno posrnuće javno osuditi.
Obraz, moral i poštenje treba jako ceniti,
samo tako možemo u budućnost krenuti.
Mi smo sada mladi ljudi, na nama će svet ostati,
moramo se uzdignuti i moralno opstati.
Da budemo pravi ljudi, ne treba nam korupcija,
njeno istrebljenje jedina je solucija.*

Autor

Andrej Jović, učenik VIII-1 Osnovne škole „Branko Radičević” iz Vranja
(dobitnik **treće nagrade Literarnog konkursa**)

PRILOG BR. 5 (B)

Nagrađeni literarni radovi za srednju školu

KORUPCIJA

*Svet nije kakav bi trebao biti, ljudskost se ponekad ne probudi...
 Ma, nećemo valjda i ja i ti poći stazama takvih ljudi.
 Tužan je život bez ideala, tužne su bliskosti i prostranstva –
 ako je naša budućnost spala da se uspeva preko poznanstva.
 Zar moram dati, potajno, vešto, da bih nešto uspeo il' mogao?
 Zar moram uvek primiti nešto da bih nekome pomogao.
 Postoji red... Mnogi bi preko... Na nemoral sam takođe sviko.
 Za preko reda treba ti neko, u redu čeka „Ništa” i „Niko”.
 Ništa bez poklona, dubokog džepa, svet bez morala stremlji „boljitku”.
 A duša postaje prohladna stepa – ti si dobio, on na dobitku.
 Može za usluge, može za novčanice, pohlepa ljudska – i sita gladije,
 i nema mira, nema granice... Pokvaren se potkupljivom raduje.
 Nama preostaje – kada ih vidimo da ne dajemo podršku i naklone,
 da pokažemo da ih se stidimo i probudimo uspavane zakone.
 Da ne prepustimo takve niskosti svome toku i zaboravnosti,
 da svojom čašću stvaramo bliskosti, a beščasće – na sud javnosti.
 Ako sa nama tako ne bude, svet će svom kraju da ishodi –
 Od blata praviće dobre ljude kad jednom takvi budu u modi.*

Autor**Mihailo Jovanović**, učenik II-2

Muzičke škole „Stevan Hristić” iz Kruševca

(dobitnik **prve nagrade Literarnog konkursa**)

KORUPCIJA

Hajde, hajde udahni. Hajde, samo polako. Još jednom. Tako, možeš ti to...

Ali teško je. Gušim se. Osećam kako mi velike ruke obavijaju prste oko vilice, i stežu sve jače i jače. Dotok kiseonika je slab. Pokušavam da se otrgnem, da udahnem, ali džaba.

Više nisam sigurna ni šta vidim. Čekaj, šta? Da li me to oči varaju? Ne, to jednostavno nije moguće...

Mora da mi se priviđa da umesto palca te ruke na mojim ustima vidim medicinsku sestru kojoj čovek daje zdravstvenu knjižicu u kojoj spokojno leži Slobodan Jovanović. Ona klima glavom, i odlazi da još jednom obiđe njegovu ženu.

Nina, polako. Vрати se u stvarnost. Diši.

I na sledećem prstu imamo aktera sa prethodnog. Ko bi rekao da jedan rektor Beogradskog univerziteta može da posluži u toliko različitih svrha? Scenografija je ovaj put malo drugačija: umesto plavih bolničkih kreveta, na podu imaju samo dve stolice, od kojih su obe zauzete. Ali i pored činjenice da nema više nameštaja, pod se ne može videti. Prikrivaju ga đonovi starki i čizama, štikli i sandala. Vruće je, a nema mesta da se diše jer su svi zbijeni. Žena za šalterom nezainteresovano vraća svaku drugu osobu kući jer im, kako kaže, fali papir.

Isto to radi i baki koja je sada na redu. Ali odjednom, kao nekom magijom, svi papiri su na mestu. Magija, ili činjenica da se novčanica lako provlači kroz prorez na šalteru? Pretpostavljam da nikada nećemo saznati.

Ruka me još jače steže i sad tek ne mogu da dođem do vazduha. Pokušavam da zubima ranim tu ruku koja mi, dah po dah, oduzima život, ali moj ujed kao da nema nikakvu snagu. Grizem i grizem, ali ni jedan prst ni da se mrdne.

Sa srednjeg prsta mi se, vrlo simbolično, stavlja do znanja da je moj trud pri edukaciji uzaludan. Sve te neprospavne noći kada sam radila i pisala zamenila je reč neke mame ili tate upućena profesoru njihovog deteta, dok ono mirno spava. Ne, ne, nemojte me pogrešno razumeti: nije to ništa „preko veze“. To je samo nonšalantno podsećanje o tome gde roditelj radi, i kako bi ih učinilo jako srećnim ako bi njihovo dete imalo tu peticu iz matematike.

Grlo mi je jako suvo. Grebe me i ne znam šta bih dala za kap vode na jeziku, koja bi se lagano skotrljala niz moj grkljan, i tako oprala ne samo žed, već i neke veće probleme.

Al' eto mi opet te proklete simbolike! Sa domalog prsta maše mi osoba iz gradskog vodovoda, dok mi objašnjava kako je privatizacija izvora pijaće vode odličan način za to da Srbija postane ono čemu teže sve okolne države. Obećava kako će vode biti i kako ova odluka neće nikako uticati na kvalitet života. Ali ja sam i dalje žedna i grlo mi je i dalje suvo.

Hoću da vrištim, da zovem upomoć. Naprežem se iz petnih žila da pustim glas, ali me niko ne čuje jer je jako prigušen.

Isto tako niko ne čuje ni celo građanstvo dok se na protestima na ulici žali što je kompanija koju drži brat predsednika opštine dobila posao renoviranja ulica i što je ta usluga plaćena skoro milion više nego što bi bila plaćena u bilo kojoj drugoj firmi. Da ta sedmocifrena svota znači kvalitet, a ne po pola miliona u džepovima predsednika i njegovog brata, vikanja ne bi bilo. Ali evo ga, tu je, čuje se celim gradom. A niko od nadređenih ne čuje. Zato što su građani previše tihi? Ili se ipak neko tu malo pravi gluv?

Otimam se. Počinjem da mlatim rukama i udaram tu ruku koja mi nanosi bol. Ne smirujem se i pomeram i noge sve jače i više. Kao da se nekome ne sviđa moja neposlušnost, jer već u sledećem trenutku osećam uže oko ruku, pa oko nogu, kako me steže i polako, malo-pomalo, prekida dotok krvi.

Taj kanap, umesto od lana ili konoplje, bio je napravljen od papira koje su zaposleni dobili kao poziv za politički skup, a na kojima je jasno pisalo da u slučaju odbijanja poziva sledi otkaz i protkan izveštajima lokalnih medija o tome kako je upravo politička partija koja im daje subvencije izuzetno ekološki osvešćena.

Snaga me napušta. Ne mogu više, boli me svaki mišić u telu. Hoću da se borim, da ne dam na svoje, ali bez vazduha i mogućnosti da pomeram udove, teško je. Kako bih samo volela da imam slobodu.

Autorka

Nina Gavrilović, učenica II-b

Matematičke gimnazije iz Beograda, za esej „KORUPCIJA“
(dobitnica je **druge nagrade Literarnog konkursa**)

KORUPCIJA I ANTIKORUPTIVAN MEHANIZAM

*U Srbiji ogromna korupcija
Složena koncepcija
Komplikovana deskripcija
Ne postoji definicija
Nema poboljšanja bez ambicija
Predaja nije opcija
Ne reaguje ni policija
Ne pomaže ni koalicija
Novac vlada
Moć bez muke
Moć bez rada
Sistem će da strada
Meni se ne dopada
Procenat korupcije ne opada
Rešenje na pamet mi ne pada
Kome problem pripada
Bela, siva, crna
Tema je bizarna
Bela familijarna
Korupcija nije imaginarna
Nije dobra, već je harna
Siva gleda se kroz prste svima
Crna puno para dekanima
Tema je poznata starijim generacijama
Evo, ali meni procenat
Sistem veoma razgranat
Interes nam je nepoznat
Korupcija postaće eksponat
Ide državi u inat
Ovaj problem nije mlad
Novac je danas alat
Nije svako s ovim upoznat*

Autor

Predrag Mihajlović, učenik I-3, Negotinska gimnazija iz Negotina
(dobitnik **treće nagrade Literarnog konkursa**)

PRILOG BR. 6

Nagrađeni likovni radovi za osnovnu i srednju školu**Autor****Dimitrije Jeremić****Korupcija i borba / Tempere na papiru, 2022.**

Učenik V-2, OŠ „Dragiša Mihailović“ iz Kragujevca
(dobitnik **prve nagrade Likovnog konkursa**)

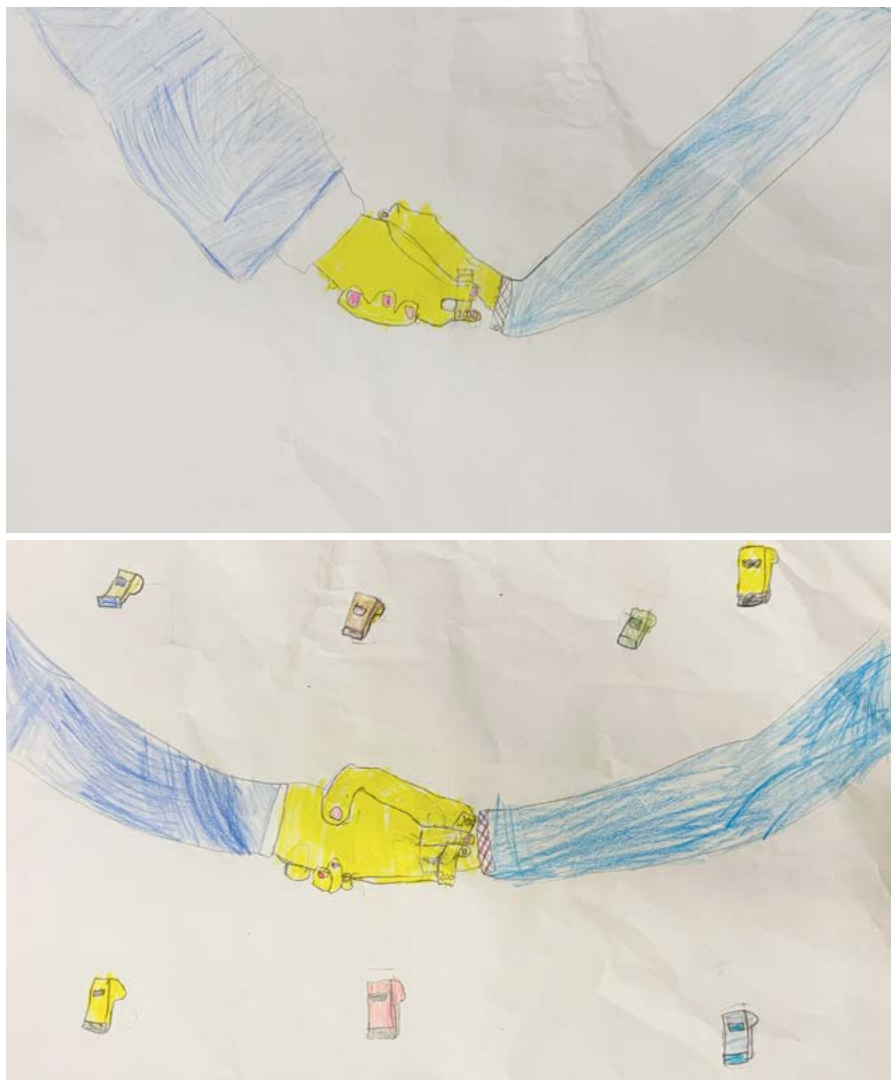
Autorka

Lara Mitrović

Korupcija u zdravstvu / Kombinovana tehnika na papiru, 2022.

Učenica VIII-2, OŠ „Dragiša Luković Španac“ iz Kragujevca

(dobitnica **prve nagrade Likovnog konkursa**)

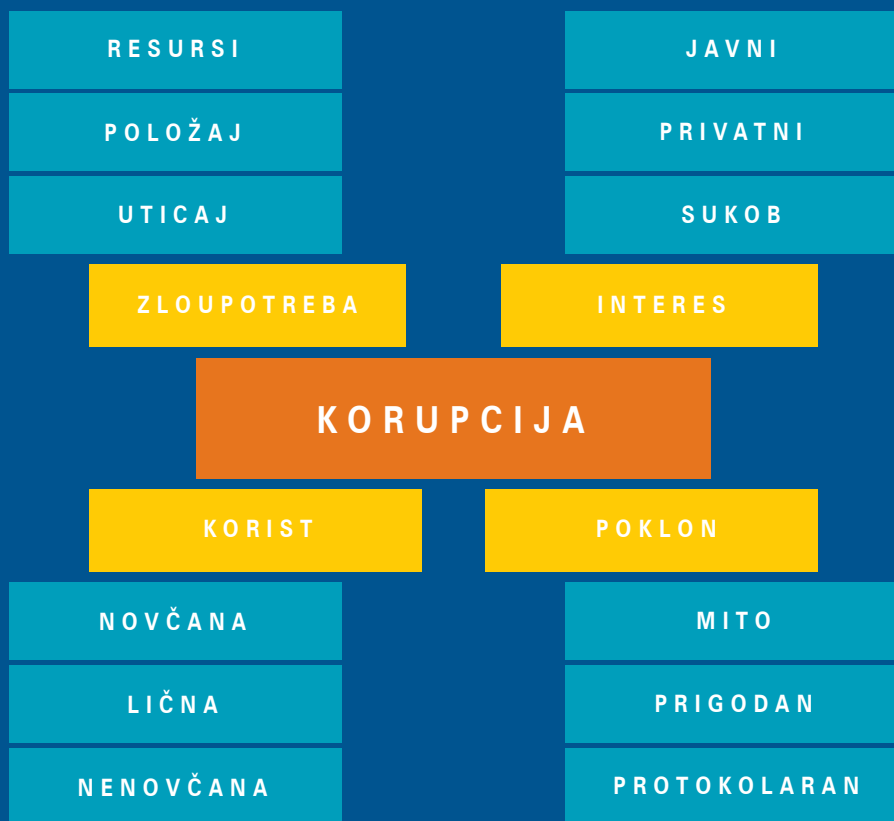
Autor**Nemanja Radovanović****Uzbunjivači I i II / Bojice na papiru, dvostrano, 2022.**

Učenik I-1, OŠ „Dule Karaklajić“ iz Lazarevca

(dobitnik **treće nagrade Likovnog konkursa**)

PRILOG BR. 7

Igre asocijacija

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.015.31:[343.352:17.022.1(035)]
37.091.3:17(035)

ТОМАШЕВИЋ, Тамара, 1977-

Da nam školska klima etički štima! : vodič za unapređivanje etičkog rezonovanja i postupanja / [autori Tamara Tomašević, Jure Škrbec, Naim Leo Beširi] ; [ilustracije Jana Janjić, Miloš Petrov]. - Beograd : Institut za evropske poslove, 2024 (Beograd : Zemunplast press). - 101 str. : ilustr. ; 21 cm

Podaci o autorima preuzeti iz kolofona. - Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-917317-4-8

1. Шкрбец, Јуре, 1981- [аутор] 2. Бешири, Наим Лео, 1987- [аутор]
а) Корупција – Етички аспект – Приручници б) Настава – Методика – Приручници

COBISS.SR-ID 158643209

U fokusu rada Instituta za evropske poslove je praćenje pregovora Srbije sa EU i jačanje kapaciteta svih uključenih u procesu. Imajući u vidu složenost i dugotrajnost ovog procesa, Institut okuplja veliki broj stručnih saradnika sa kojima organizuje treninge, debate i druga usavršavanja zato što želimo da svojim radom doprnesemo boljem razumevanju evroatlantskih integracija. Institut radi na organizovanju treninga i pružanju multi-perspektivnih informacija kako bismo omogućili aktivno učešće stručne javnosti i građana u procese donošenja odluka. Institut aktivno zagovara i zalaže se za temeljne reforme u okviru pregovaračkog procesa i u saradnji sa partnerima jačamo kapacitete Srbije da se suoči sa izazovima u globalnom svetu kroz zajedničko delovanje, koje za krajnji cilj ima aktivno članstvo Srbije u evroatlantskim okvirima za dobrobit svih građana.

Institut za
evropske poslove

ISBN 978-86-917317-4-8

9 788691 731748